

KATONA ANDRÁS

A magyar történelemdidaktika múltja és jeles személyiségei VI.

Az ezredforduló történelemdidaktikája (1990–2010)

Absztrakt

Az addig egységes pedagógia tudománya a XVIII. század végén és a XIX. század elején kezdett differenciálódni nevelés- és oktatásméletre, majd a didaktikából később kivált egy újabb tudományág, amely részben alkalmazott didaktikaként, részben pedig az egyes tantárgyak speciális oktatási kérdéseinek kutatójaként határozta meg tematikáját. A didaktika és a frissen keletkezett metodikák között kölcsönös viszony alakult ki. A didaktika az egyes szakmódszertanok eredményeiből általánosított, viszont a metodikák ezen általánosításokat adaptálták, alkalmazták, és a tanítás-tanulás sajátos törvényszerűségeit is kutatták az egyes tárgyak oktatásában. Így jutunk el a metodikától a szakmódszertanokon és a tantárgyi pedagógiákon át a szakdidaktikáig. A történelem tanításának és tanulásának kérdéseiről szóló tudományos igényű művek a német nyelvterületen a XIX. század első felétől, Magyarországon pedig a dualizmus korától jelentek meg, a második világháború utáni évtizedekben pedig a történelemdidaktika külföldön és itthon is többé-kevésbé önálló tudományággá vált – nyugaton inkább a történettudományhoz, nálunk talán jobban a pedagógiához kapcsolódva. Ezt a fejlődési utat¹ tekintjük át a kezdetektől napjainkig tantárgyunk tanításának kutatástörténetét feltárni szándékozó sorozatunkban, elsősorban a legjelentősebb hazai szerzők munkásságára, főleg szintéziseire alapozva.

A rendszerváltozást követő két évtized korszakváltást hozott a történelemtanításban és a tudományos fedezetül szolgáló szakmódszertanban is. Az előbbi a módszertani után tartalmi szabadságot is kapva fokozatosan megszabadult a marxista béklyóktól, utóbb pedig tantárgyi pedagógiává, szakdidaktikává alakulva egyre jelentősebb elméleti alapokkal is szolgált a tanítás gyakorlatához. A tanítás- helyett tanulásközpontú és az ismeretcentrikust felváltó

¹ Bővebben: KATONA András (1997): A tantárgy-pedagógia kérdéséhez – a történelemtanítás felől szemlélve. *Új Pedagógiai Szemle*, 47. évf. 6. sz. 99–111.

képességfejlesztő (kompetenciaalapú) pedagógia hatására a gondolkodásfejlesztő és problémamegoldó történelemtanításunkban az egyetlen „igazság” közlése helyett megjelent a multiperspektikus és kontroverzív szemlélet, mely a forrás- és tevékenységközpontú érettségi koncepciójában is testet öltött. Egyre inkább tudományos alapokra került a tankönyvkutatás is, rövid időre intézményes háttérrel. A magyar történelemdidaktika készen lett az európai angolszász és német főirányokhoz való csatlakozásra.

Kulcsszavak: történelemtanítás, módszertan – tantárgy-pedagógia – történelemdidaktika, ismeretközvetítés, képességfejlesztés, érték- és normateremtés

The past and notable personalities of Hungarian history didactics VI.

History didactics around the turn of the century (1990-2010)

Abstract

At the end of the 18th century and early in the 19th century, the science of pedagogy unified until then, started to differentiate between educational and instructional theory. Later, a new branch of science emerged from didactics, the topics of which were defined in part by applied didactics and in part by the research of special instructional issues of certain subjects. A mutual relationship was formed between didactics and the newly emerging methods. Didactics were generalized from the results of certain methodologies, while the methods adapted these generalities, applied them and researched their specific conformity to teaching-learning principles in the instruction of certain subjects. Thus we have progressed from the method, via methodologies and subject pedagogy, to didactics. Scientific works on the issues of history teaching and learning appeared in German-speaking areas from the first half of the 19th century and in Hungary from the Age of Dualism. In the decades after WWII, history didactics became more or less an independent branch of science in Hungary and abroad, attached rather to the study of history in the West but to pedagogy in Hungary. We review this path of development from the start to the present day in our series exploring the history of research in the teaching of our subject, first based on the work of the most important Hungarian authors, and the coalescence of that work.

The two decades after the change of regime brought a turning point in history teaching and in the methodology that served as a scholarly foundation. History teaching was gradually freed from its Marxist shackles, gaining methodological then content freedom, while methodology was transformed into subject-specific pedagogy and didactics, providing increasingly theoretical foundations for teaching practice. As a result of learning-centred and knowledge-centred (competency-based) pedagogy focussed on skills development that replaced teaching-centred pedagogy, a multi-perspective and controversial approach appeared in our history teaching, promoting thinking development and problem-solving instead of communicating the singular "truth". This was also embodied in the source- and activity-centred concept of the school-leaving examination. The foundations of textbook research also became increasingly scholarly,

with institutional support for a short while. Hungarian history didactics became ready to join the European Anglo-Saxon and German mainstream.

Keywords: history teaching, methodology – subject pedagogy – history didactics, knowledge transfer, skill development, value and creation of norms

1. Metodika – tantárgy-pedagógia – szakdidaktika

Sorozatunkban történelemtanításunk számos korszakos kérdésével nem foglalkozunk, ezt Fischerné Dárdai Ágnes és Kaposi József több korábbi tanulmányában megtette.² Ezek közé tartoznak a tantervek, tantervi változások, tankönyvek, tankönyvírói munkásságok, szakmai szervezetek tevékenysége, bár ez utóbbiakkal a tankönyvdidaktika változásai kapcsán érintőlegesen foglalkozunk. Nem érintjük az oktatáspolitikai háttérrel, szabályozási dokumentumokat, pedagógusképzést sem, foglalkozunk viszont helyenként a nemzetközi háttérrel, a tanulási-tanítási elvek és módszerek, valamint a történelemtanári munka változásaival, ezzel kapcsolatosan esetenként a módszertani tevékenységen túl – különösen a rendszerváltozás kapcsán – a történelemszemlélet átalakulását is felrajzolva.

Értékelésünk szerint a rendszerváltozást követő, az ezredforduló körüli két évtizedben kezdődött a történelem módszertan történelempedagógiává, illetve történelemdidaktikává átalakulása. Korábban a gyakorlat szolgálatában fontos elméletet fokozatosan kiegészítették, majd felváltották a történelemdidaktika önálló

² FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes (2010): Történelemtanítás Magyarországon a XXI. század elején. *Történelemtanítás, (XLV.) Új folyam I. évf. 1. sz.*

<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/02/fischerne-dardai-agnes-tortenelemtanitas-magyarorszagon-a-xxi-szazad-elejen-helyzetkep-es-perspektiva/> (Letöltés: 2025. október 25.);

F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2020): Változó történelemtanítás Magyarországon (1990–2020) Trendek, mozaikok, mintázatok. In: *A Történelemtanítás a történelemtanításért. Válogatás a Történelemtanítás online folyóirat írásából (2010–2020)*. Szerk. F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József – KATONA András. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 15-59.;

F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2021). A történelemtanítás elmúlt 30 éve (1990–2020): Helyzetkép és perspektíva. *Magyar Pedagógia, 121. évf. 2. sz. 137–167.*;

FISCHERNÉ DÁRDAI, Ágnes – KAPOSI, József (2021b): Trends in changing history teaching in Hungary (1990–2020). *Hungarian Educational Research Journal. Vol. 12., Issue, 2. 164-192.*

<https://doi.org/10.1556/063.2021.00058;>

F. DÁRDAI, Ágnes – KAPOSI, József (2021c): *Changing History Teaching in Hungary (1990-2020)*. *Yearbook of the International Society for History Didactics International Society for History Didactics, Vol. 42. Ed. WOJTON, Jobanna, Frankfurt: Wobenschau Verlag, 79-97.*

tudományként megfogalmazott kutatásai, felvértézve új tantárgyi tartalommal és azzal a neveléstudományi munícióval, melyet az ideológiai béklyók alól felszabaduló pedagógia gazdag új kutatási eredményei kínáltak, ha néha talán túlzottan erőszakosan, nem tantárgyra szabottan is. Ezt természetesen többek között az addig szinte kizárólagos marxizmus trónfosztása tette lehetővé, mely a történelemtanítás számára immár a Kádár-korban meghirdetett módszertani szabadság mellett a tartalom kiválasztásában is lehetőségeket kínált. Sajnos a hangsúly eleinte egyre inkább csupán erre a területre terelődött, mely valóban fontos volt ugyan, de nem kedvezett a történelemdidaktikai kutatásoknak. Valóságos tankönyvháború alakult ki, hiszen a tanszabadság erre a területre is kiterjedt, ugyanakkor elbizonytalanította a tanárok jelentős részét. Ebből következően a tanítás ismét tananyagközpontú lett.

1. kép: A *Magyarok Európában* sorozat könyvei

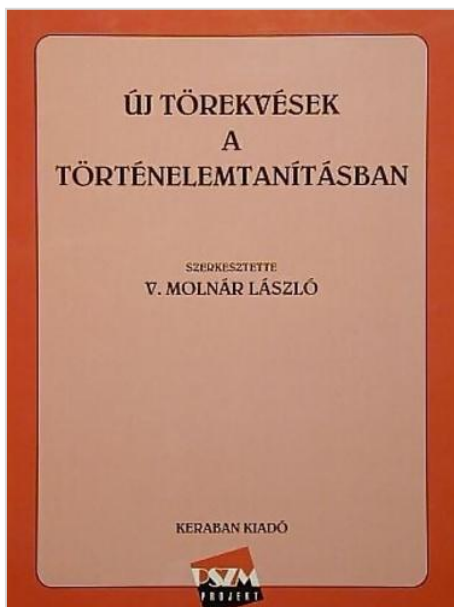
Ilyen tájékozási pontnak szánták az MTA Történettudományi Intézet történész szerzői **Glatz Ferenc** vezetésével a *Magyarok Európában* című sorozat tankönyvi alapanyagának szánt köteteit,³ és a tananyagok átrendezésére tett javaslatot **Závodszy Géza** is több figyelemfelhívó írásában.⁴ Ezekben – többek között – az osztályharcok

³ ENGEL Pál (1990): *Beilleszkedés Európába 1440-ig*. Magyarok Európában I. 388 p.; SZAKÁLY Ferenc (1990): *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*. Magyarok Európában II., 368 p.; KOSÁRY Domokos (1990): *Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867*. Magyarok Európában III. 464 p. (1. kiad. mind Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest). Az azért érdekes, hogy éppen az utóbbi bő évszázadot tárgyaló negyedik kötet, melyet Glatz Ferenc jegyzett volna, nem készült el, csak ennek egy vázlatos terve: GLATZ Ferenc (1993): Legújabb kor. Az új világrend kialakulása. In: ENGEL Pál – SZAKÁLY Ferenc – KOSÁRY Domokos – GLATZ Ferenc: *Vezérfonal a magyar és egyetemes történelem tanításához*. Szerk. GLATZ Ferenc. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest – Békásmegyér, 41-74.

⁴ ZÁVODSZKY Géza (1993). Nemzeti előítéletesség internacionalista kötelelességből: sztereotípiák, nemzeti előítéletek a magyar történelemtankönyvekben. *Iskolakultúra*, 3. évf. 15-16. sz. 7–14.;

története helyett a demokrácia történetének tanítását, a „protokolláris internacionalizmus” és nagyorosz nacionalizmus, általában a nemzeti előítéletesség elhagyását, a parttalan forradalmiság- és haladáseszme feladását javasolta. „Nem egyszerűen arra kell felelnünk, hogy valóban reakciós volt-e, "a történelem szemétdombjára" való volt-e, amit a marxista interpretáció annak állított, s haladó volt-e egy másik jelenségcsoport, intézmény vagy eszme, esetleg azszal együtt, hogy a marxisták is annak mondták, hanem arra, hogy értelmezhető-e egyáltalán a haladás? Nem egyszerűen azt kell eldönteniünk, hogy elfogadható-e a tudományos szocializmus által megfogalmazott utópia mint a történelem célja, hanem azt, hogy a történelem céljának megjelölése nem utópia-e minden esetben. Nemcsak arra kell válaszolnunk, hogy helytállóak-e a marxista társadalomtudomány törvényei, és elfogadható-e az osztályszempontú értékrend, hanem arra is, hogy egyáltalán fölismerhető-e törvényszerűségek, és alkalmazható-e normatív értékrend a történelemben.”⁵ A legfontosabb paradigmaváltás éppen a tananyagok terén volt, és fokozatosan ment végbe. Az 1990-es évek legnagyobb vitái történelemszemléleti problémák körül zajlottak – néha „pártosodva” is –, háttérbe szorítva a történelemdidaktikai diskurzust.

2. kép: Az *Új törekvések a történelemtanításban* című kötet

ZÁVODSZKY Géza (1994): A történészek demokráciája vagy a demokrácia története? A tananyagszerkesztés néhány dilemmája a rendszerváltozás után. *Új Pedagógiai Szemle*, 44. évf. 3. sz. 107-113.; ZÁVODSZKY Géza (1996): Sztereotípiák, előítéletek a tankönyvekben. *Módszertani Lapok. Történelem*, 3. évf. 1-2. sz. 31-34.

⁵ ZÁVODSZKY (1994) 111.

Olyan hasznos kiadványok jelentek meg, melyek segítették a tanárok tájékozódását, de kevésbé gazdagították a történelemdidaktikát. **V. Molnár László** kapta feladatul az Országos Pedagógiai Intézet helyébe lépő Országos Közoktatási Intézet munkatársaként a történelemtanítás korszerűsítését. A főiskolai és egyetemi metodikusokból, valamint történelmes szaktanácsadókból szervezett történelemmethodikai műhelye két kiadványban összegezte eredményeit. Az első – *Új törekvések a történelemtanításban* című⁶ – kötetük zömmel tananyagkérdéseket tárgyalt. Ezt a szerkesztő így indokolta: „*A tanszabadság, a pluralizmus és az alternativitás lehetőségét a tanárok többsége nem tudta maradéktalanul kihasználni, hiszen nem álltak rendelkezésükre új tankönyvek, szemelvény- és dokumentumgyűjtemények. Ezekre égetően szükség lett volna, ugyanis a legújabb kori egyetemes és magyar történelem szinte teljes tananyaga "áthangszerezésre" várt, mivel a régi akkordok már gyakorta fülsértőek voltak. Ésszerűnek látszott az idevonatkozó történelmi ismeretek strukturális átrendezése, új prioritások kijelölése, a korábbi hamis, nem helytálló dogmák felülvizsgálata és kiszűrése.*”⁷ Jeles történészek (például Kertész István, Klaniczay Gábor, Draskóczi István, Poór János, Barta Gábor, Kalmár János, Szarka László, Szerencsés Károly) írták le elképzeléseiket az általuk kutatott korszak korszerűnek vallott iskolai interpretálásával kapcsolatban, afféle appendixként hozzájuk csapva tartalmazott a kötet néhány methodikusi tanulmányt (Zsoldosné Olay Ágnes,⁸ Szabolcs Ottó,⁹ Miltényi Miklós¹⁰).

A másik kötet, a *Történelemmethodikai műhelytanulmányok*¹¹ bevezetőjében a tartalmi kérdésekről szólva a szerkesztő idéz az 1993-as Történelemtanárok III. Országos Konferenciája állásfoglalásából, amely az ún. tárgyilagosság követelményéről szól: „*Századunkban a hatalom mindenkori birtokosai általában a hivatalos ideológia, az államilag támogatott világnézet terjesztését, sőt nem egyszer az aktuális kormánypolitika támogatását várták el a magyar történelemtanároktól. Történelemtanításunk azonban soha nem vált mindenestül a hatalom kiszolgálójává. Egyre szélesebb körben elfogadott értékévé vált a tárgyilagosság, a különböző eszmei és politikai irányzatoktól való tudatos távolságtartás. Nehéz időkben formálódtak ki ennek a magatartásnak az alapelvei, de úgy gondoljuk, hogy tárgyilagosságnak maradni a demokráciában sem sokkal könnyebb.*”¹²

⁶ V. MOLNÁR László (szerk., 1993): *Új törekvések a történelemtanításban*. Tanulmánykötet. Bevezető tanulmány: V. MOLNÁR László. Keraban Kiadó, Budapest, 191 p.

⁷ V. MOLNÁR (1993) 6.

⁸ A helytörténet szerepe átalakuló történelemtanításunkban. In: V. MOLNÁR (1993) 122-141.

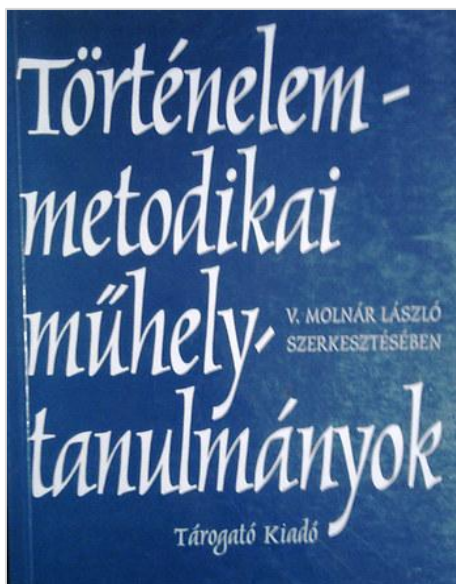
⁹ Egy új történelemtanterv koncepcióvázlata. V. MOLNÁR (1993) 142-149.

¹⁰ Képesség- és személyiségfejlesztő módszerek a történelemtanítás megújításában. V. MOLNÁR (1993) 150-172.

¹¹ V. MOLNÁR László (szerk., 1996): *Történelemmethodikai műhelytanulmányok*. Tárogató Kiadó, Budapest, 174 p.

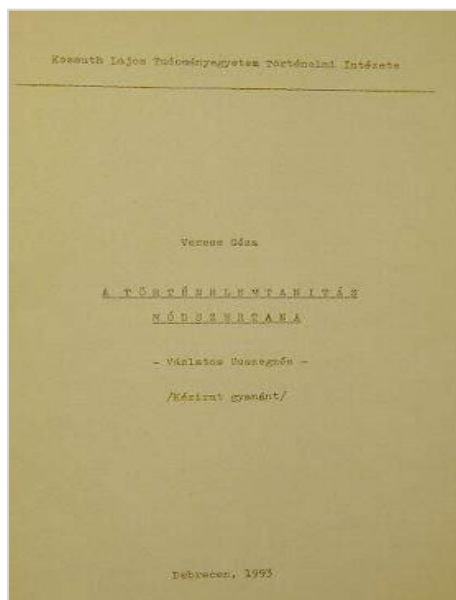
¹² V. MOLNÁR (1996) 8.

3. kép: Történelemmethodikai műhelytanulmányok

Ebben a kötetben már zömmel a történelemdidaktika kérdései kerülnek szóba, methodikusok és kutatótanárok vallottak színt néhány történelemtanítási kérdésben. A nyitó írásban *Katona András* a történelemmethodika fejlődését tekintette át alapfogalmak (módszertan, szakdidaktika, tantárgy-pedagógia) tisztázásának az igényével, majd *Szabolcs Ottó* a monolitikus történelemszemléletből való kilábalás lehetőségeit kutatta, végigtekintve történelemtanításunk múltján. *Domokos Zsuzsanna* a hamis történelmi tudat történelemformáló szerepéről írt, *Sallai József* a közelmúlt történelmének tanítását vette górcső alá, a történész *Kertész István* a hadtörténet hasznát vizsgálta a történelemtanításban. *Pelléné Czene Csilla* a korkép kialakításának lehetőségeit kutatta, *Pihurik Judit* és *Rigóné Péter Irén* az irodalom és zene történelemtanításon belüli felhasználási lehetőségeit vizsgálta. A kötet több tanulmánya tárgyalta a történelmi tér- és időszemlélet fejlesztésének lehetőségeit (Dankó József, Sávoly Mária, Deme Tamás), de különösen előremutató volt a legújabb kort kutató történésznek, *Fischer Ferencnek* a globális történelemszemlélet kialakításáról szóló írása, az Egyesült Államok példája kapcsán. Sokszínű a paletta tehát, bár rendezetlen.

4. kép: Veress Géza: *A történelemtanítás módszertana*

A debreceni történelem módszertanos **Veress Géza** tett a rendezésre egy kísérletet *A történelemtanítás módszertana* című nem egészen 100 oldalas bevallottan „*Vázlatos összegzés*”-ében.¹³ Álljon itt példaként ennek a beszédes tartalomjegyzéke, mely az addig megszokott módszertanok vázolata mentén halad.

A történelemtanítás és módszertanának fontosabb fogalmai.

A történelem megismerése (sajátosságok, a történelem tényei és megjelenítési formái; a gondolati megismerés és formái: ítélet, általános képzet /előfogalom/, fogalom; a történelmi fogalmak és a fogalmi műveletek sajátosságai).

A történelemtanítás képzési feladatai (a történelmi időben és térben való tájékozódás).

Az érzelmek és az érzelmi élet.

A metodikai gyakorlat.

Szóbeli módszerek.

Írott szövegek feldolgozása.

A szemléletesség és a szemléltetés eszközei.

A tanulók intenzívebb foglalkoztatása (csoportmunka, önálló tanulói munka, szakkör, tanulmányi verseny, komplex feladatmegoldási eszközök).

Szaktanterem, szertár.

¹³ VERESS Géza (1993): *A történelemtanítás módszertana*. Vázlatos összegzés, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 90 p.

A megszilárdító ismétlés és ismeretfejlesztés.

A tantárgyi ellenőrzés és értékelés.

A tanítás tervezése.

Érdekes a szerző történelmi tudatról szóló eszmefuttatása, mely egyszerre tükrözi a marxista szemléletmód pusztító hatását és annak elutasítását: „*A történelmi tudat ... a társadalmi-erkölcsi tudat legmagasabb foka, amely az egyéni-nemzedéki létet a történelemben felhalmozott tapasztalatokkal gazdagítja és a társadalom életébe, mozgásfolyamatába illeszti. A történelmi tudat fenntartását, társadalmi hasznosítását azonban főleg az irányító elit érdekei határozták meg, mint ahogyan az uralkodó társadalmi, politikai-erkölcsi tudat is elsősorban az uralkodó elit tudata. De az egyenlőtlenség, a társadalmi tagozódás és ellentétek fejlődésével az eltérő érdekek szerinti törekvések is a történelmi hagyományból merítettek érveket, legitimitációt. A történelmi múlt értelmezésében mindig a társadalmi érdekeket kifejező ideológiai, politikai és erkölcsi célzatosság érvényesült.*”¹⁴ E meghatározási kísérlet túllép azon az evidencián, hogy az egyénnek és a közösségnek – tehát a tanító tanárnak és az egyes tanulóknak is – van történelmi tudata, amely a múltból, a történelemtől alkotott véleményként létezik, és mely nem végleges, kialakult fogalomrendszer, inkább különböző megjelenési formáiban érhető tetten. „*Természete szerint változó és bonyolult jelenség, amelynek megformálása, állandó újraalkotása, időnként zavarainak megszüntetése társadalmi feladat, hiszen jórészt ettől függ az egyén csoporttudata, a nemzetéhez, nemzetiségéhez, osztályhoz való viszonyulása.*”¹⁵

Kemény, talán kissé igaztalan szavakkal szól a szerző a szocialista pártállami időszak történelemtanításáról: „*A hatalmat kisértető és a szovjet birodalmi érdekeknek alávetett négy évtizedes kommunista diktatúra elképesztően lezüllesztette az iskolai oktatást, azon belül különösen a történelemtanítást. Az iskolák többségében nincsenek vagy – a régiékből – eltűntek a szaktermek, szertárak, nem megfelelőek az amúgy is szegényes tantárgyi segédanyagok s még ezeket is alig használják. A szaktanárok képzésének mennyiségi és minőségi hiányosságát jellemzi, hogy az általános iskola felső tagozatán ... a tanárok nagyobb fele nem normális nappali képzésben szerzett történelemtanításra jogosító oklevelet.*”¹⁶ És mindehhez hozzáteszi, hogy a tantárgy-pedagógia a tanárképzésben és –továbbképzésben továbbra is marginális helyzetű. Ennek gyengeségét abból vezeti le, hogy a tantárgy-pedagógiákat rendszertanilag és metodológiailag, sőt nevükben is szorosabb kötelek fűzik a pedagógiához, gyengeségei, hiányosságai és alacsony presztízse is ebből fakad.

Veress Géza munkája – bár a legújabb szakirodalmak (elsősorban Szabenyi Péter könyvei, tanulmányai) megállapításain nyugszik – a hivatkozások, irodalomjegyzék és a

¹⁴ VERESS (1993) 1.

¹⁵ EGYED Ákos (1980): Történetkutatás és történelmi tudat. *Korunk*, 39. évf. 7-8. sz. 484.

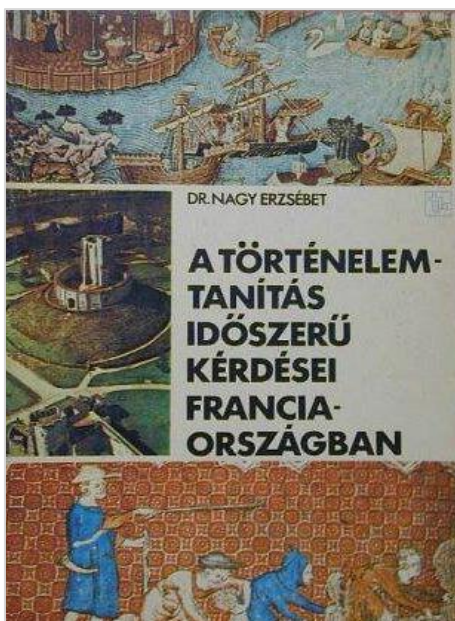
¹⁶ VERESS (1993) 5-6.

könyvészeti adatok teljes hiánya miatt egyetemi jegyzet jellege ellenére is komoly bírálattal illelhető.

2. A nyugati történelemdidaktika ismételt megjelenése hazánkban

Mintegy négy évtizedre kikerültünk a nemzetközi történelemdidaktika fő áramából. Az 1980-as évek végéig alapvetően csak szovjet munkák jelenhettek meg.¹⁷

5. kép: Nagy Erzsébet: A történelemtanítás időszerű kérdései Franciaországban

Üdítő kivételnek számított egy kis füzet, amely az 1970-es évek elején látott napvilágot, **Nagy Erzsébet** munkája, *A történelemtanítás időszerű kérdései Franciaországban*,¹⁸ mely azonban lényegében csak a francia iskolarendszer és néhány történelemtankönyv bemutatása. Szórványosan ellátogattak ugyan Magyarországra és publikáltak nálunk nyugati szakemberek (például Hans-Joachim von der Ohe flensburgi

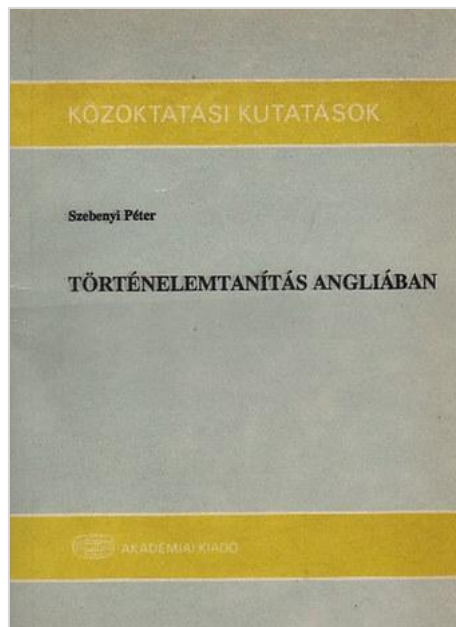
¹⁷ *A történelemtanítás időszerű kérdései a Szovjetunióban (Válogatás a szovjet metodikai irodalomból)*. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: SZEBENYI Péter. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.; DAJRI, N. G. – KLOKOVA, G. V. – KOROVKIN, F. P. – POLTARAK, D. I. – RIVKIN, M. Sz. – ZAPOROZSEC, N. I. (1985): *A történelemtanítás módszertana*. Szerkesztette: DAJRI, N. G. – KOROVKIN, F. P. A magyar változatot szerkesztette: SZEBENYI Péter. Tankönyvkiadó, Budapest; *Szovjet tankönyvelméleti tanulmányok*. Szerkesztette: DÜRR Béla és ZUJEV, D. D. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.

¹⁸ NAGY Erzsébet (1971): *A történelemtanítás időszerű kérdései Franciaországban*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 104 p.

főiskolai tanár az NSZK-ból), sőt Szabolcs Ottó bevezette hazánkat a Nemzetközi Történelemdidaktikai Társaságba (ISHD), és olykor a Magyar Történelmi Társulat nyári akadémiáin, az MTA rendezvényein is előfordultak nyugati vendégek, de ennél több nem történt. Annál szélesebb volt a szocialista kelet-közép- és kelet-európai országokkal folytatott közös kutatások köre, mint erről Szebenyi Péter beszámolt egy már a rendszerváltozást követően megjelent tanulmányában.¹⁹

1989-et követően felgyorsultak az események. Egymás után három alapvető szakirodalmi válogatás jelent meg a rendszerváltozás idején, melyek bepillantást engedtek Anglia, Németország és az Egyesült Államok történelemtanításának és társadalomtudományi nevelésének nemcsak a rövid történetébe, de aktuális kérdéseibe, sőt az immár nevében is nevezett történelemdidaktikai kutatásokba is. E helyütt ezekből emelünk ki néhány érdekes és fontos munkát.

6. kép: Szebenyi Péter: *Történelemtanítás Angliában* című könyve

Szebenyi Péter könyve, a *Történelemtanítás Angliában*²⁰ a maga korában elsősorban az akkor készülő magyar Nemzeti alaptanterv szempontjából volt fontos, e kötet nyomán is vált bizonyos fokig a NAT mintájává az angol National Curriculum. Utóbbi

¹⁹ SZEKENYI Péter (1991). Történelemmethodikai kutatások a kelet-európai országokban 1945-1989. *Magyar Pedagógia*, 91. évf. 1. sz. 7-29.

²⁰ SZEKENYI Péter (1989): *Történelemtanítás Angliában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 183 p.

történelemtanterve magyarul is megjelent.²¹ Ugyanakkor a kötetből számunkra a tucatnál is több történelemdidaktikai írás és más szemelvény bír jelentőséggel. Ezek közül kiemelkednek az akkoriban a tantervkészítésnél jól használható *A történelemtanítás követelményrendszere* és a *Helyi tanterv készítése az alsófokú iskolában* című tanulmányok. Távlatosabban is használhatók voltak a tanulói gondolkodásfejlesztésről szóló munkák: *Történelemtanulás és a gondolkodás fejlődése*; *Formális műveleti gondolkodás a történelemben*; *A gyermekek induktív történelmi gondolkodása*; a történelemtanulás más vonatkozásairól, a játék és a különböző indirekt eljárások szerepéről szólnak még további írások: *A "kérdés módszer" a történelemtanulás képességének fejlesztésében*; *Játék, enaktív reprezentáció és tanulás*; *A történelem és a "Development education"*; *A történelemtanulás és történelemtanítás vizuális dimenziója*. Igen érdekesek a figyelmet a történelmi forrásokra ráirányító munkák is: *Forrásfeldolgozás a történelemórán*, a *Forráselemző feladatok* és *A helyi demográfiai adatok vizsgálata az iskolában* című fejezetek. De szólnak tanulmányok azóta már bevált új módszerekről és eszközökről is: *Szimuláció a történelemtanításban*, *Új technológia az iskolában*.

7. kép: Történelemtanítás Németországban

²¹ Anglia és Wales nemzeti tanterve. Történelem. In: *Tantervek külföldön*. Részletek Anglia, Dánia, Németország, Norvégia és Új-Zéland nemzeti tanterveiből és törvényeiből. A tantervelmélet forrásai 15. Szerk. HORÁNSZKY Nándor. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 29-64.

Jóval közelebb áll hozzánk – már csak a történelmi hagyományok miatt is – a német történelemdidaktika, ami évszázadok óta meghatározó volt a számunkra. Ennek legújabb kutatási eredményeiből adott egy csokorra valót **Szabolcs Ottó** és **Karl Pellens** kötete, a *Történelemtanítás Németországban*.²² Ebben már hangsúlyosabb szerepe van a történelemdidaktikának, melynek múltját, jelenét és bizonyos fokig a jövőjét is felvillantó munkák olvashatók. Karl Pellens professzor megfogalmazása szerint a német történelemdidaktikusok a történelemfelfogás különféle variációit, az európai tradícióknak megfelelően a történelemnek mint önálló szaktudománynak az elméletét kutatják, az oktatás módszereit és eszközeit tárják fel. *A múlt fényei és árnyai* című fejezetben szó esik a történelemdidaktika XIX. századi kezdeteiről és helyzetéről (*A történelemdidaktika tudományának kezdetei és hatása a történelemtanításra; A történelemdidaktika pozíciói*), a második és harmadik német birodalom időszakáról (*Történelemdidaktika és történelemtanítás a császárság idején; Történelemtanítás és nemzetpolitikai nevelés a nemzetiszocialista államban*), valamint a háború utáni NSZK évtizedeiről (*Történelem és történelemdidaktika*). Hasznosak lehetnek a magyar olvasók számára is az Európai Unióhoz való csatlakozásra várás éveiben a *Németország és Európa* című fejezet munkái: *A történelemdidaktika nemzetközi dimenziója; A történelemtanítás nemzetközi aspektusa; Történelemdidaktikai pozíciók; Történelem és antropológia. Módszerek az ember kutatásához* című írások. Az utóbbi két munkát a német történelemdidaktika akkori talán legnevesebb kutatója, Hans Süßmuth jegyezte.

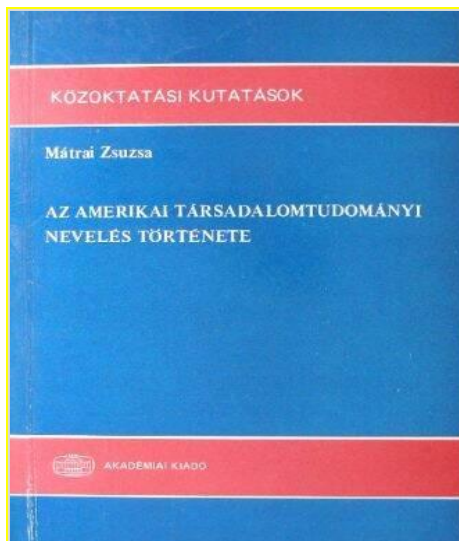
A *Módszerek és eszközök* című fejezetben az aktuális kutatásokról esik szó. Az egyik írás a történelemdidaktika helyzetét és jövőjét vizsgálta (*A történelem oktatásmélete. Távlatok és a fejlődés jelenlegi helyzete*), egy másik a tantervkutatással foglalkozik (*Nézetek és irányvonalak az NSZK történelemtanterveiben*), de szó esik a tanárképzésről (*Képzés, de hogyan?*), egy tanártovábbképzés kapcsán a *Tapasztalatra épülő történelemtanításról*, valamint különböző taneszközök korszerű használatáról (*Történelmi térképek a tanításban; Az építészettörténelmi anyagok felhasználása...; A hangdokumentumok szerepe a kortörténet tanításában*).

Történelemtanításunk gyakorlatától legtávolabb az amerikai modell áll. Leginkább azért, mert az Amerikai Egyesült Államokban a XX. század eleje óta ahistorikus társadalomtudományi nevelésről beszélhetünk. Nálunk viszont a történelem "vezérelte" társadalomtudományos integráció (sem) tudott gyökeret verni. Az ún. jelenismereti stúdiumok (állampolgári, társadalmi ismeretek) "megbecsültsége" pedig eléggé közismert. A csábító összehasonlítás helyett, amit a szerző **Mátrai Zsuzsa**, az amerikai társadalomtudományos képzés hazai szakértője egyébként is megtesz

²² SZABOLCS Ottó (1990): *Történelemtanítás Németországban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 180 p.

tudományos igénnyel könyve záró fejezetében – álljon itt némi ízelítőt magáról a műről.²³

8. kép: Az amerikai társadalomtudományi nevelés története

Az első rész az amerikai társadalomtudományi nevelésre ható tényezőket, a nevelés háttérét vizsgálja igen vázlatosan. Nagy trendek felvázolásával mutatja be az amerikai demokrácia társadalmi-politikai értéktörténetét, majd az értékváltozásokra érzékenyen reagáló historiográfia – társadalomtudományi gondolkodás irányváltozásait, s végül a neveléstudományi gondolkodás történetét. Kimutatja a szerző, hogy a változásokat mindhárom faktorban ugyanazon társadalmi kihívások indukálták. Képet kaphatunk a második és harmadik részben az amerikai társadalomtudományos nevelés történetének két évszázadáról, s annak négy reformmozgalmáról. Ebből csak az első volt az európai kronologikus történelemtanításhoz hasonló. A gazdag tartalomból talán a második reformmozgalom újításai emelhetők ki, melyek megszüntették az "egy tudomány – egy tantárgy" elv kizárólagosságát és a kronologikus (lineáris) – koncentrikus tantervmodell hegemoniáját. Az integráció és a táguló környezet elvén alapuló tantervmodell bemutatását követően a szerző a közvetlen használhatóság érdekében a jelentős vagy példaértékű reformtanterveket is ismertette (például a Sennesh Project, a Bruner Project, a MACOS, a Taba Project, a Fenton Project). Különösen igaz ez a legutolsó

²³ MÁTRAI Zsuzsa (1990): *Az amerikai társadalomtudományi nevelés története*. Értékek, eszmék, reformok, tantervek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 199 p.

reformkorszak elemzésére, ahol a legtöbb az ilyen tanterveket ismertető-leíró rész található. Ezek sokfajta alternatíváját kínálták a hazai gyakorlatnak.

Ezek a könyvek természetesen nem közvetlen hatást gyakoroltak történelemtanításunkra és történelemdidaktikánkra, de számos ponton kimutathatóan erjesztően hatottak tantervelméletünkre (például a többszintű tantervi szabályozás bevezetése), a történelemtanítás elméletére (a tanulói történelmi gondolkodás fejlesztése, a forráselemzés központba állítása) és gyakorlatára (nyitottság új eszközök és módszerek megismerésére és alkalmazására) egyaránt, ezért tartottuk fontosnak a vázlatos bemutatásukat.²⁴

3. Egy rendszerváltó tantárgy-pedagógiai tankönyvcsalád

Egy még a régi módszertanok bélyegét is magán viselő, de egyszersmind az új tantárgyi pedagógiák felé utat nyitó felsőoktatási tankönyvcsalád született az ezredforduló közvetlen környékén. Az első darabja – *A történelemtanítás gyakorlata (Tantárgy-pedagógiai tankönyv)* – egy **Katona András** vezette kisebb munkaközösség terjedelmes munkája,²⁵ a másik – *A történelem tanítása (Tantárgy-pedagógiai összefoglaló)* – **Katona András** és **Sallai József** közös alkotása.²⁶ Ehhez társult még néhány évvel később a **Szabolcs Ottó** és **Katona András** által jegyzett *Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv*,²⁷ mely a magyarországi történelemtanítás és módszertana múltjának legfontosabb dokumentumait kötötte csokorba egy vaskos kötetben. Tegyük hozzá először jelent meg egy ilyen kötet, és a három felsőoktatási tankönyv által szolgáltatott tankönyvcsalád is újdonság volt, és maradt azóta is. Vegyük sorra vázlatosan ezeket a munkákat!

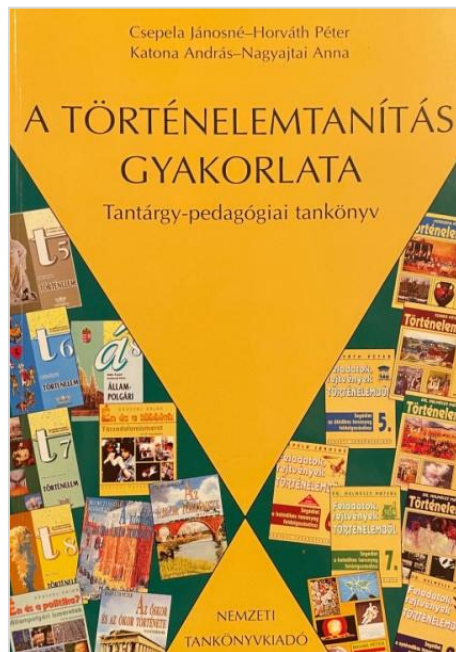
²⁴ A szerző szövegszerűen is felhasználta a felsorolt könyvekről szól recenziójának egyes elemeit. Vö. KATONA András (1992): Történelemtanítás "nálunk és más nemzeteknél" Hasznos segédkönyvek a hazai és nemzetközi históriaoktatás múltjáról és jelenéről. *Iskolakultúra*, 2. évf. 19. sz. 63-66.

²⁵ CSEPELA Jánosné – HORVÁTH Péter – KATONA András – NAGYAJTAI Anna (2000, 2003): *A történelemtanítás gyakorlata – Tantárgy-pedagógiai tankönyv*. Szerk. KATONA András. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 480 p.

²⁶ KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása – Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 299 p.

²⁷ SZABOLCS Ottó – KATONA András (2006): *Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv – Dokumentumok a történelemtanítás történetének és módszertanának tanulmányozásához*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 614 p.

9. kép: *A történelemtanítás gyakorlata* című tankönyv

A történelemtanítás gyakorlata tankönyv megjelenése idején már több mint két évtizede nem látott napvilágot átfogó igényű tantárgy-pedagógiai kézikönyv. Ez a kötet az elmúlt, nem mellesleg a rendszerváltozást átívelő két évtized hagyományait követve, a tanárképző főiskolák számára készített nagy terjedelmű, átfogó igényű munka, mely az ideális történelemtanítás gyakorlatát írja le – az elméleti alapokat is felvázolva.

Előszó

Bevezetés

- I. A történelemtanítás alapvető dokumentumai és eszközei.
 1. A történelemtanterv és készítésének főbb kérdései.
 2. Történelemtanításunk alapvető tankönyvsorozatai.
- II. Taneszközök a történelemtanítás szolgálatában.
 1. Szöveges (írással) taneszközök.
 2. Audiovizuális eszközök a történelemtanítás szolgálatában.
 3. Manipulációs és szimulációs eszközök.
 4. A történelmi térben és időben való tájékozódás eszközei és eljárásai.
- III. Módszeres eljárások az ismeretszerzés folyamatában.
 1. Az általános iskolai történelemtanítás módszertani alapelveiről.
 2. Az előszó szerepe.
 3. A fejlesztő történelemtanítás gyakorlata.

4. A tanórai differenciálás kérdései.
 5. Individuális munkaformák.
- IV. A tanítási-tanulási folyamat tervezése, megfigyelése és értékelése.
1. A történelemtanár közvetett és közvetlen felkészülésének dokumentumai, módszerei.
 2. A tanítási-tanulási folyamat megfigyelése, elemzése és értékelése.
- V. A történelemtanítás terepei.
1. A szertártól a kabinetig.
 2. Iskola és múzeum.
 3. Történelemtanítás és könyvtár.
 4. A történelmi szakkör.
- VI. A történelemtanítás órán és iskolán kívüli egyéb lehetőségei.
1. A helytörténeti sétától az országjárásig.
 2. Tantárgyi vetélkedők, szaktárgyi versenyek.

A terjedelmes kötetet részletes irodalom- és táblázat-, ill. ábrajegyzék, valamint tárgymutató teszi kezelhetőbbé.

A munka, illetve az egész tankönyvcsalád az ún. internetkorszak hajnalán született utolsó hagyományos összefoglalás, mely ebből fakadóan több gyorsan avuló elemet is tartalmaz. Pontosabban a gyakorlati tankönyv elvei általában időtállóak, a tantervi, tankönyvi és az egyéb taneszközökre vonatkozó információk viszont gyorsan változóak. Szabolcs Ottó könyvismertetésében messze látóan így fogalmaz: „*Bár az sem biztos, hogy a ma szilárdnak hitt didaktikai alapelvek olyan értékállóak, mint most gondoljuk. Lehet, hogy a számítógépek és az internet világában módszertanilag és a globalizáció korában elvileg újra át kell gondolnunk a tantárgy-pedagógia kialakult, tegnap még korszerűnek tűnt nézeteit. És lehet, hogy ennek az lesz az eredménye, hogy nemcsak az információk, hanem az elvek sem maradnak érintetlenek.*”²⁸

A kötet néhány újdonsága a megelőző munkákhoz képest:

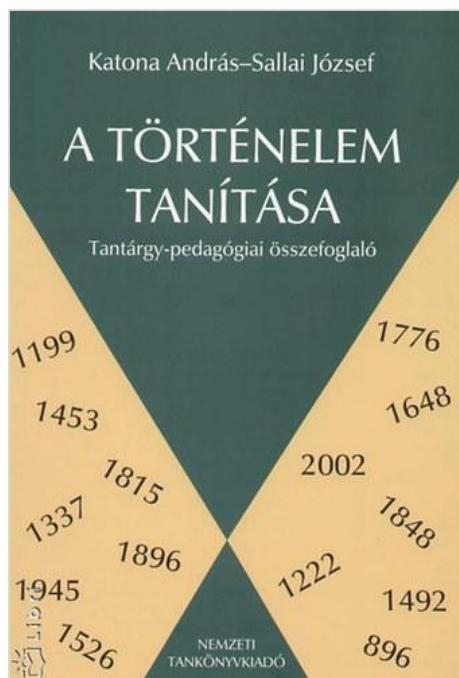
- Jelentősen változott a tanterv- és tankönyvbemutató rész, hiszen egyrészt a korábbi központi tantervekkel szemben háromlépcsős tantervi szabályozás (NAT, kerettantervek, helyi tantervek) lépett életbe, és a rendszerváltozással a tankönyvek jelentős része is lecserélésre került, ráadásul a korábbi egy tankönyvűség helyett egy sokszínű tankönyvpiac jelent meg, melyben – még az internethasználat elterjedése előtti korban – segíteni kellett a tájékozódást.
- A tantervtörténeti mellett tankönyvtörténeti visszapillantást is tartalmazott a könyv, a történelem tantárgyi „identitástudat” formálása céljából is.

²⁸ [Sz. O.](2000): Egy tekintélyes kézikönyv a történelemtanításról. *Történelempedagógiai Füzetek*, 7. sz. 117.

- Megjelent a tankönyvben az oktatásügyünkben akkor újdonságnak számító helyi történelemtanterv-készítés elméletének és gyakorlatának a bemutatása is, hiszen ez feladata lett a gyakorló pedagógusoknak.
- Először differenciált a metodikatankönyv szövegkezelése a forgalomban lévő történelemtankönyvekéhez hasonlóan, ami a csaknem félezer oldalas munka szövegét kezelhetőbbé, a tanárjelöltek számára tanulhatóbbá tette.²⁹

Mindenesetre a tankönyv a rendszerváltozást követő immár demokratikus berendezkedés körülményeihez és követelményeihez igazodva a pluralista szellemiségnek megfelelően nem egyetlen, általánosan érvényes gyakorlatot, hanem alternatívákat vázol fel, és az élenjáró tanítási gyakorlat mellett törekszik a hagyományostól eltérő tanítási tartalmak, módszerek és szervezeti keretek bemutatására a történelemtanítás valamennyi terepén.

10. kép: A történelem tanítása című tantárgy-pedagógiai összefoglaló

A modern történelemdidaktikákhoz közeledve, de még mindig a hagyományos módszertanok talaján maradván, jellemzően a korszerűsödő tantárgyi pedagógiákhoz áll

²⁹ A szerző bemutatja: KATONA András (2000): Gyakorlati tankönyv a történelemtanítás szolgálatában (CSEPELA Jánosné – HORVÁTH Péter – KATONA András – NAGYAJTAI Anna: A történelemtanítás gyakorlata.) *Módszertani Lapok. Történelem, 7. évf.* 1. sz. 20-21. könyvismertetése nyomán.

közel **Katona András és Sallai József** *A történelem tanítása* című, *Tantárgy-pedagógiai összefoglaló* alcímű munkája, mely inkább a történelemtanítás elméletét, de gyakorlati háttérrel tárgyalja. Fő fejezetcímei is ezt tükrözik.

1. Módszertan – szakdidaktika – tantárgy-pedagógia. A történelem tantárgy-pedagógiája.
2. Tantárgy-pedagógiánk vázlatos története.
3. Tantárgyunk rövid múltja.
4. Az iskolai történelemtanítás, a történelmi megismerés alapkérdései.
5. Értelmezések a történelemtanítás korszerűsége kérdésében.
6. A történelem megismerésének sajátosságai.
7. Sajátos képzési és nevelési feladatok a történelemtanításban.
8. Tantervelméleti kérdések. Nemzeti alaptanterv – kerettantervek – helyi tanterv – tantárgyi program.
9. A történelemtanítás fontosabb órai módszerei és eszközei.
10. Tankönyvelméleti kérdések.
11. A történelemtanítás szervezeti és munkaformái.
12. A megszilárdítás.
13. A történelemtanár órán kívüli iskolai tevékenységének főbb területei.
14. A történelemtanár iskolán kívüli tevékenységének főbb területei.
15. Tárgyunk kapcsolata más iskolai stúdiumokkal: kooperáció, koncentráció, integráció.

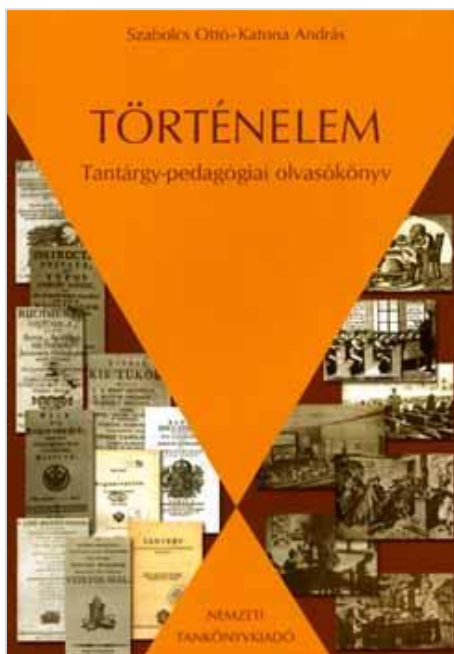
A könyvet táblázatok és ábrák jegyzéke, szakirodalmi válogatás, valamint név- és tárgymutató teszi kezelhetőbbé.

A kötet a tiszta fogalmak elvét igyekszik követni, kezdve a módszertan, szakdidaktika és tantárgy-pedagógia terminológiák, illetve rövid történetük tárgyalásával. Tanulásméleti kérdések először jelennek meg egy ilyen összefoglalóban, olyan korszerű irányzatok felvillantásával, mint például a konstruktivizmus. Rövid bemutatásra kerülnek a korszerűbb történelemtanítás és társadalomtudományos képzés irányába mutató nemzetközi kitekintések és hazai reformkísérletek. A tantervelméleti részeknél – mivel az előző, gyakorlati kötetben a NAT szerepelt hangsúlyosabban – ezúttal a kerettantervek tárgyalása került a középpontba. Újdonság a különböző hazai tankönyvtípusok tárgyalása mellett a nemzetközi tankönyvkutatási modellek felvillantása. A történelemtanár hagyományos órai, órán és iskolán kívüli feladatainak széles skálájú bemutatása mellett a könyv már foglalkozik az internethasználattal, de a családtörténeti kutatás és családfakészítés korábbi évtizedekben elhanyagolt témáival is. Ha nem is újdonság, de a korábbi hasonló kiadványokhoz képest alaposabb a

tantárgyközi szemléletmódot megjelenítő kooperáció, koncentráció és integráció elméleti és gyakorlati kérdéseinek a tárgyalása.³⁰

Egy recenzens a következőképpen értékelte a kiadványt: „Nem csupán módszertani tankönyv, bár a szerzők praktikusán a gyakorlati felhasználást célozzák meg, hanem didaktika is, együtt tárgyalja a célokat, a tananyagokat, a tanítás funkcióit, módjait, módszereit, formáit, elméleti alapjait és gyakorlati kivitelezhetőségét.”³¹

11. kép: Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv

Témájában teljesen új kiadvány a tankönyvcsalád harmadik darabja, **Szabolcs Ottó és Katona András** *Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv* című, *Dokumentumok a történelemtanítás történetének és módszertanának tanulmányozásához* alcímű vaskos könyve. Főbb fejezetei értelemszerűen kronologikus rendben követik egymást.

- I. A magyarországi történelemtanítás első két évszázada (1650–1849).
- II. A módszeres történelemtanítás bevezetése is kezdetei Trianonig.
- III. A két világháború közötti Magyarország történelemtanítása.

³⁰ A szerző bemutatja: KATONA András (2003): Katona András – Sallai József: A történelem tanítása. *Módszertani Lapok. Történelem, 10. évf. 2. sz.* 14-15. könyvismertetése nyomán.

³¹ Sz. O. (2003): Katona András – Sallai József: A történelem tanítása. *Történelempedagógiai Füzetek, 13-14.* sz. 166.

- IV. A háború utáni időszak és az „ötvenes évek” történelemtanítása (1945–1956).
V. A Kádár korszak történelemtanítása (1956–1989).
V/A. Az 1960–1970-es évek módszertani fellendülése (Átfogó munkák és monográfiák).
V/B. Tanulmányok, cikkek a történelemtanítás aktuális kérdéseiről az 1960–1980-as években.
Mellékletek: Állami alap- és középiskolai tantervek, 1777–1990.

A szerzők – mint az Előszóban olvasható – úgy látták, hogy „a történelemtantárgypedagógia egyetemi-főiskolai oktatásának a hatékonyságát nagyban elősegítené egy olyan gyűjteményes kötet kiadása, mely az egyes alapvető szakmódszertani kérdések standard irodalmát nyújtaná, ugyanakkor dokumentumok és feldolgozások segítségével bizonyos bepillantást engedne a hazai történelemtantárgypedagógia közelebbi és távolabbi múltjába.”³² Szabolcs Ottó bevezető esszéje a hazai történelemtanítás viszontagságos történetét foglalja össze. Az egyes korok dokumentumaihoz, olykor dokumentumcsokraihoz fűzött eligazító utalások és értelmezések sokszor önmagukban is kellően informatívak, maguk a dokumentumok sora pedig „tényszerűen, minden szájbarágó didakticizmust mellőzve mutatja be a történelemtanításunk múltjában a nemzeti történelem olykor megrázó fordulatait (is).”³³ A recenzens szerint „a történelemtanítás története ... a koronként – és történeti körülményeink folytán olykor-olykor hektikusan – változó állami magatartásnak, elvárásrendszernek sajátos áttételeken keresztül megvalósuló leképeződése.”³⁴ A közölt dokumentumokból (például a két Ratio és az Entwurf, illetve a Horváth Mihály-, a Bocsor István- és Vasvári Pál-szövegek) kiolvasható, hogy az állami beavatkozás kezdetét jelentő 1777. évi Ratio Educationistól a kiegyezésig terjedő szűk száz esztendő a külső, birodalmi céloknak alárendelt „modernizációs” (civilizatorikus) kényszerek oktatáspolitikai szándékainak és a nemzeti-polgári törekvéseknek („haza és haladás”) a vetélkedése. A kiegyezést követően a liberális állami magatartás a jellemző. A dualizmus sokszínűségét és szellemi gazdagságát igazolja a korszak „történelemdidaktikai” irányzatait reprezentáló bőséges válogatás, amelynek keretében Marczali Henrik, Giesswein Sándor, Dékány István, Domanovszky Sándor, Madzsar Imre és Szende Pál írásai között tallózhat az olvasó.

„A 20. század történelemtanításának története az állami befolyás térnyerése, mondhatni, variációk az etatizmus témájára. A korszak „tárgyi bizonyítékaiban”, hivatalos dokumentációjában a durva ideológiai-politikai törésvonalak ellenére is jól kimutatható a történelemtanítás jellegében, „metaszellemiségében” is tükröződő kontinuitás, a diametriálisan eltérő ideológiák ellenére azonosnak

³² SZABOLCS–KATONA (2006) 13.

³³ KELEMEN Elemér (2007): Tantárgy-pedagógiai olvasókönyv a történelem tanításához. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 3-4. sz. 252.

³⁴ Uo.

mondható törekvés az állampolgári nevelés tradícióit tagadó alattvaló-nevelésre akár a proletár internacionalizmus, akár a keresztény-nemzeti gondolat és a „nemzeti öncélúság”, akár a szocialista, kommunista embereszmény jegyében.”³⁵ Ugyanakkor – szerény mértékben, de – jelen vannak antietatista, plurarista szemléletet felvonulható írások is (például Dékány István, a *Demokrácia és köznevelés* című kötet, valamint az *Embernevelés* folyóirat írásai).

A legizgalmasabb a rendszerváltozás kora problémáinak a gyökereit feltáró fejezet, a Kádár-korszak történelemtanítása (két alfejezet kellett a tárgyalásához). „*Sokkoló oktatáspolitikai fordulatok (1961, 1972, 1982–1985) jellemzik a korszakot, melyek közül kiemelkedik az 1972-es – a Magyar Szocialista Párt Központi Bizottsága ominózus határozatához köthető – pszeudoreform, amely az oktatásügy valós problémáinak elkendőzésével az állampárt talán utolsó – átmenetileg sikeres – próbálkozása volt az iskola feletti ideológiai-politikai uralom megszilárdítására. A palackból kiszabaduló szellem ugyanis – és ez különösképpen igaz a történelemtanítás változásaira – már a vég kezdetére utal. A folyamat az 1980-as években bontakozik ki igazán (lásd az 1985-ös oktatási törvény rendelkezéseit), és a rendszerváltás időszakában teljesedik ki. Erre a legfőbb bizonyíték az 1978-as tantervek kétarcúsága: a modernizáció álarca mögött megnyilvánuló totalitárius kísérlet az iskolai autonómia és a pedagógusok szakmai szuverenitásának – esélytelen – korlátozására.*” Ugyanakkor „*tanúi lehetünk egy óvatosságot indoktrinációs folyamatnak, a látókör fokozatos bővülésének és egy következetesen megvalósult metodikai – tantárgy-pedagógiai megújulásnak.*”³⁶ Erre leginkább – mások mellett – Szebenyi Péter írásai szolgálnak bizonyítékkul, melyekben az angolszász irányú nemzetközi tájékozódás és komparativitás fokozatosan váltja fel a korábbi szovjet (és más szocialista) szerzők kizárólagosságát. Másfelől a közölt dokumentumokban nyomon követhető az is, hogy „*a hazai iskolai tapasztalatokra is figyelő szakma útkeresése egyben a sikeres metodikai – tantárgy-pedagógiai megújulás alapja. A történelemtanítás pedagógiai kultúrája a forrásfelhasználás és -elemzés, a korkép és a történeti kép újszerű fogalmaival, a szaktanteremben, a szakkörökben és a múzeumi tájékozódásban rejlő lehetőségek felmutatásával vagy – a korszerűség fontos kritériumaként – a tanulói aktivitásban megragadható "pedagógiai tartalékok" feltárásával és számos más újszerű elemmel gazdagodik.*”³⁷

Ez a Szabolcs Ottó társszerzőségével megjelent munka átvezet bennünket a hazai történelemtanítás bő tíz éve elhunyt kiemelkedő személyisége munkásságának a felvillantásához, mely mindenképpen külön fejezetet érdemel.

³⁵ KELEMEN (2007) 253.

³⁶ KELEMEN (2007) 253-254.

³⁷ KELEMEN (2007) 254.

4. Tegnap és ma egysége: Szabolcs Ottó munkásságáról

A közelmúltunk történelemtanításának, az 1950-es évek végétől a 2010-es évek elejéig eltelt bő fél évszázadának megkerülhetetlen személyisége volt Szabolcs Ottó. Ez – ami, ha a két egymástól nagyon eltérő történelmi kort tekintjük – önmagában is nagy teljesítmény. Ha ehhez hozzátesszük az életmű számszerű adatait, különösen azt, hogy több mint 1000 publikációja jelent meg, az önállóan vagy társszerzőkkel írt, illetve szerkesztett kötetei is százas nagyságrendűek, és 950-nél is több színvonalas cikke és tanulmánya látott napvilágot. Történelmi tevékenysége mellett mindezek jelentős része történelemdidaktikai munka, illetve szinte mind a történelemtanításunk ügyét szolgálta. Életét a történelemdidaktika oktatásának, tanárnemzedékek nevelésének és továbbképzésének szentelte. Mindemelllett fáradhatatlan tudományszervező volt, konferenciák sorát vezette, közéleti tevékenységének sokoldalúsága szinte páratlan. Törekvéseit, eredményeit tudományos munkája, alkotó élete, diákjai iránti szeretete hitelesíti, de a működő tanárok rendkívül széles körével volt szinte állandó kapcsolata. Munkásságában szervesen kapcsolódott egybe múlt és jövő, elmélet és gyakorlat, a tudós történész, az oktatási szakember és a történelemtanár habitusa.

**12. kép: Szabolcs Ottó
(1927–2013)**

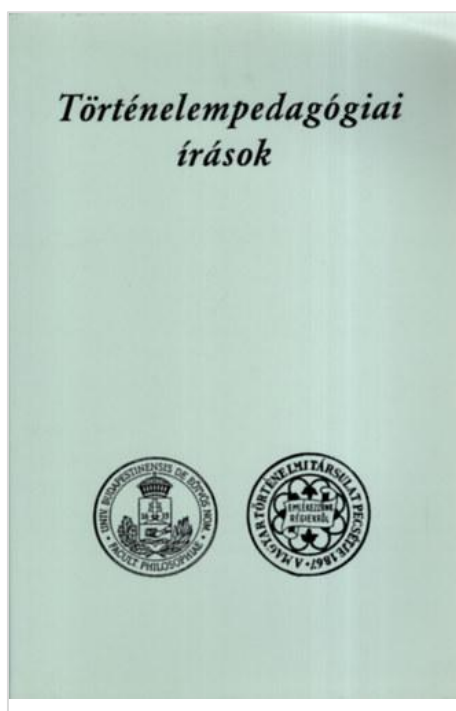
1949-ben lett az ELTE (akkor még Pázmány Péter Tudományegyetem) történelem szakos hallgatója. A diploma megszerzését követően referens és aspiráns az MTA Történettudományi Intézetében, majd 1957-től a Művelődésügyi Minisztérium munkatársa. 1961-ben védte meg kandidátusi disszertációját, de részt vett az 1961-es reformterv kidolgozásában is. 1962-től a megalakuló Országos Pedagógiai Intézet tanszék-, majd főosztályvezetője, bő két évtizedig a történelemtanítás ügyeinek legfőbb irányítója, kiváló kollégák (Szebenyi

Péter, Eperjessy Géza, Szabó Károly, Vladár Ervin, Pesti János és mások) társaságában. Ez idő alatt jelent meg Unger Mátyással közösen írt *Magyarország története*, a négy kiadást megélt évtizedekig használt szintézis, de 1964-től egészen a rendszerváltozáskor bekövetkező megszűnésig a *Történelemtanítás* szakmai folyóirat szerkesztője is. Az 1978-as gimnáziumi tantervek főszerkesztője. A Magyar Történelmi Társulatnak is fontos munkása, hosszú ideig főtárgya. Az OPI és a Társulat közös szervezésében az 1970-es évektől elsőként hívott meg történelemtanári továbbképzésekre (nyári akadémiákra, szakmai konferenciákra) nyugati előadókat is. Az 1980-as elejétől bevezette hazánkat a Nemzetközi Történelemdidaktikai Társaságba (ISHD), melynek alelnöke is volt. Képviselte hazánkat a braunschweigi Nemzetközi Tankönyv kutató Intézet tankönyvegyeztető konferenciáin, megteremtve a lehetőséget hazai szakemberek számára az Intézetben folyó kutatómunkára is. Az 1984-től az

ELTE BTK-n lesz Balázs Györgyné mellett történelemmethodikus docens, majd 1992-től a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatának elnöke, egészen a 2010-es visszavonulásáig. Ebben a minőségében a kezdetektől felkarolta a határon túli (felvidéki, kárpátaljai, vajdasági) magyarság történelemtanári továbbképzését, és az ELTE BTK-n szinte egyszemélyes intézményként szervezte a történelemtanárok tömegeinek a továbbképzését, éppen a NAT és a kerettantervek bevezetésének hektikus viszonyai között. A történelemtanári továbbképzéshez számos könyvsorozatot jelentetett meg neves szerzők közreműködésével.³⁸ Nemcsak kiváló tudós és tanár, de nagyszerű szervező is volt.

Ahhoz azonban, hogy képet kaphassunk Szabolcs Ottó történelemdidaktikai nézeteiről, erősen válogatnunk kell ebből a gazdag ételműből. Mivel rendszeres összefoglalást nem készített, így három kis könyvét választottuk ki *A Történelemtanári Továbbképzés Kiskönyvtára* sorozatból.

12. kép: Szabolcs Ottó: *Történelempedagógiai írások*

³⁸ Például *Történelempedagógiai Füzetek*, *A Történelemtanári Továbbképzés Kiskönyvtára*, *Történelemtanári Füzetek*, *Fejezetek a történelemtanítás történetéből*, *A történelemtanítás eszközei*, *A történelem alternatívái és Jegyzetek a Történelem – Társadalom és emberismeret szakirányú továbbképzéshez*. (Utóbbi csak az ELTE BTK kiadványa.) Sajnos ezek a több százas nagyságrendben megjelenő kiadványok csak szűk körben, az egyetemen voltak hozzáférhetők, de a történelemtanárok továbbképzésének ügyét jól szolgálták.

A *Történelempedagógiai írások*³⁹ kéttucatnyi cikke válogatás a szerző több évtizedes életművéből, a megelőző bő negyedszázadra összpontosítva. Bár a munka tematikus elrendezésű,⁴⁰ de a recenzens Nagy Péter Tibor időrendben is elemezte az írásokat.⁴¹ Néhány nagy témakör, mely foglalkoztatta a szerzőt: a társadalomtudományok beemelése a történelemtanításba (*A történelem stúdium integratív szerepéről*), az információs forradalom és következményei (*A történelmi megismerés sorsfordulói*, *Az iskolai megismerés forradalmi*, *Történelemtanítás és tömegkommunikáció*, *A közgondolkodás alakítása az iskolai történelemtanításban*), az új típusú források népszerűsítése (*A történelem képi forrásainak iskolai felhasználásáról*, *A videó felhasználása a történelemtanításban*), új eszközök (*Tanesszközök a történelemtanításban*, *A térképek szerepe az ifjúság történelmi műveltségének formálásában*), de nagy súllyal jelenik meg nála a tantárgyak közötti integráció kérdése is (*Történelmi szépirodalom és történelemtanítás*, *A történelem és az irodalom integrációjának kérdései az oktatásban*). Tanulócentrikus szemléletmódját bizonyítja, hogy foglalkoztatja az élményszerűség kérdése (*A történelemtanítás élményvilága*, *Az érzelmi hatások kérdése a történelemtanításban*, *A történelemtanítás értékmegőrző és értékmegújító szerepéről*), a tanulói intuíció (*Megjegyzések a történelmi intuíció kérdéséhez*, *Történelemszemlélet és identitás*), az interaktivitás témája (*A tanulói aktivitás kérdéséhez*). Síkra száll a szóbeliség rehabilitációja mellett (*Szóbeliség és tanesszközök a történelemórán*), a kilencvenes évek NAT-vitáiban pedig keményen kiáll a 4+4+4-es iskolarendszer mellett, és a „történelemtanítás Trianonjaként” értékeli a tervezett radikális óraszámcsökkentést (*Szemponatok a Történelem Nemzeti Alapterv kialakításához*, *A NAT és a történelemtanítás*).

Nem sokkal később megjelent a *Történelempedagógiai írások* második kötete is.⁴² A kötetet a szerző a történelemtanítás elmélete kontinuitásának bizonyítékául szánta, mivel „lassan kibhal az a tanárgeneráció, amely annak idején olvasta ezeket az írásokat”⁴³ az 1970–1980-as években. Ennek a kötetnek az előzőnél jóval kevesebb, de így is valamivel több mint egy tucat írása négy nagyobb fejezetbe rendezett: *Múlt és jelen*, *Történelem – társadalom – ember*, *Értelmezések és módszerek*, *Nemzeti tudat – európai tudat*. A tanulmányok témái között szerepelnek koncepcionális kérdések (*Iskolakultúra és tantárgyi rendszer*, *A történelemtanulás, -tanítás hasznáról*, *A tanári szabadság értelmezése a történelemtanításban*), a történelemtanítás

³⁹ SZABOLCS Ottó (1999): *Történelempedagógiai írások*. A Történelemtanári Továbbképzés Kiskönyvtára XVI. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 171 p.

⁴⁰ *A történelem megismerése*, *A történelemtanítás dimenziói*, *Történelem és személyiség*, *A történelem tanításának eszközei* a fejezetcímek.

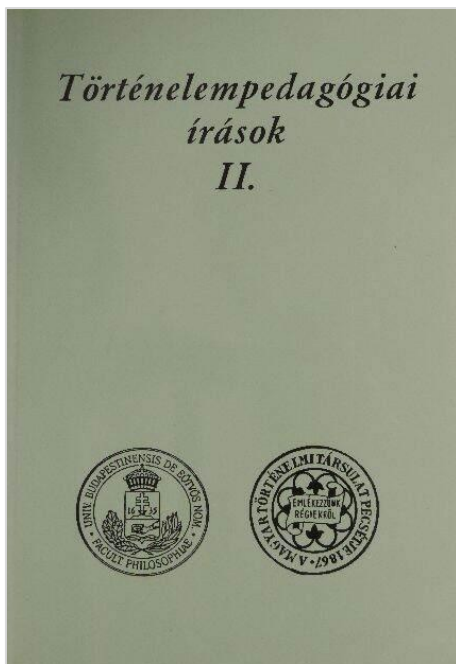
⁴¹ NAGY Péter Tibor (2000): A történelemtanítás egy negyed század tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 50. évf. 7-8. sz. 217-221.

⁴² SZABOLCS Ottó (2002): *Történelempedagógiai írások II.* (Válogatás dr. Szabolcs Ottó munkáiból). Történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára XXVII. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 119 p.

⁴³ Bevezető a II. kötethez. In: SZABOLCS (2002) 9.

korszerűsítésének témája (*Az iskolai történelemtanítás egysége, A nemzeti tudat alakulása és az iskolai történelemtanítás*), a tankönyvek megújítása (*A tankönyv mint a nemzetközi egyetértés eszköze, A magyar történelemtankönyvek európaisága*). Nem kerüli meg itt sem a szűkebben vett módszertani kérdéseket (*A történelemtanítás-módszertan fejlődésének kérdéséhez, Az induktív és deduktív út kérdéséhez, A követelményrendszer és az oktatási folyamat irányítása*). Az Előszóban Kardos József írja: „Szabolcs Ottó tanulmánykötete történelempedagógiai segédkönyvszerepét is betölti, de ennél is többet ad: bizonyítja a szerző életművének a hitelességét, amit a történelem, a történelemtanítás védelmében és gyarapításában töltött el.”⁴⁴

13. kép: Szabolcs Ottó: *Történelempedagógiai írások II.*

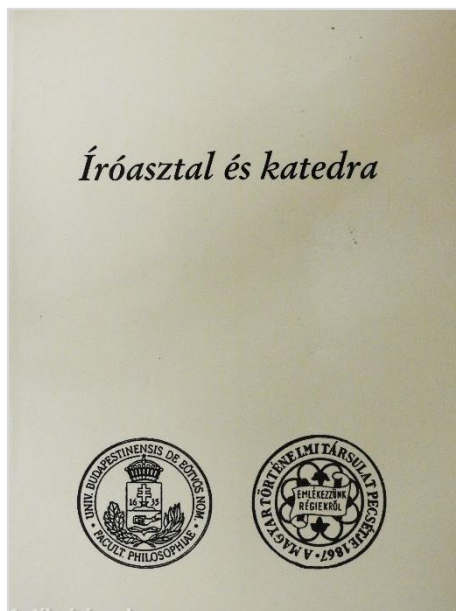
Szabolcs Ottó nem hozott létre összefoglaló szintézist, viszont *Íróasztal és katedra* címmel megalkotta „kvázi” testamentumát.⁴⁵ Ennek mottója különösen beszédes hitvallás a „történelem védelmében”: „... egy társadalom csak saját történelmének ismeretén keresztül ismerheti meg magát. Abogy egy emlékek és önismeret nélküli ember gyökértelen ember, úgy egy emlékek (vagy még pontosabban emlékezet) és önismeret nélküli társadalom gyökértelen társadalom.”⁴⁶

⁴⁴ SZABOLCS (2002) 12.

⁴⁵ SZABOLCS Ottó (2005): *Íróasztal és katedra (Tíz történelemtanítás-elméleti esszé)*. Történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára XXXVII. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 135 p.

⁴⁶ MARWICK, Arthur (1970): *The Nature of History*. London and Basingstoke. Macmillan, 13.

14. kép: Szabolcs Ottó: *Íróasztal és katedra*

A kötet, ahogy alcíme is jelzi, tíz történelmi esszét tartalmaz. Az első, *Történelemtanítás a bölcsőtől a koporsóig* a kor divatos eszményét, az egész életen át tartó tanulást vizsgálja szaktárgyunk vonatkozásában, hogy kifejtse nézetét az idézett mottóval összhangban álló integrált történelemtanítás védelmében. A diszciplína és a stúdium összefüggéseit boncolgatja *A történelem mint tudomány és mint tantárgy* című írás. *A megismerés megismerése* című esszé „mottója”, hogy ma már „a történelemtanítás nem más, mint készségfejlesztés, a társadalmi megértéshez szükséges képességek kialakítása”.⁴⁷ Szükségesnek tartotta *Az ismeretelméleti alapelvek* című esszéjében „a történelmi megismerés, felfogás és cselekedtetés útját”⁴⁸ is bemutatni. *A történelmi megismerés útvesztői* című esszéjében a tanulói aktivitás szerepét hangsúlyozza. „Már az 1960-as években sikerült tisztáznunk, hogy aktivitás alatt elsősorban nem a külsőséges jelekben megmutatkozó ún. manuális, szereplési aktivitást értünk, hanem belső tevékenységet, a megismerni akarás, a kíváncsiság aktivitását.”⁴⁹ Az ún. befogadó aktivitást nála felváltja az „alkotó aktivitás”, ami „a megismerés minőségében új szakaszt eredményez. A befogadót alkotóvá, az alkotót befogadóvá teszi.”⁵⁰ *A történelemtanítás és a többiek* című záró írás a megelőző évtizedekben „búvópatakként” felbukkanó humán integráció lehetőségeit és nehézségeit kutatja.

⁴⁷ SZABOLCS (2005) 43.

⁴⁸ SZABOLCS (2005) 51.

⁴⁹ SZABOLCS (2005) 75.

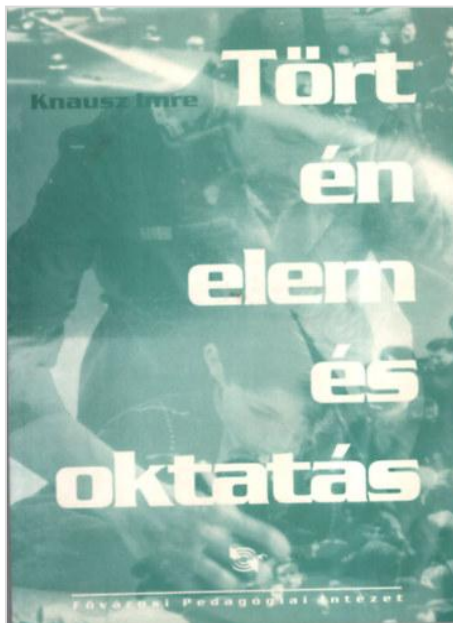
⁵⁰ Uo.

Szabolcs Ottó életműve kiemelkedő értéke a magyar történelemdidaktikának. Hazai közéleti szervező és nemzetközi tudományos tevékenysége is termékenyítően hatott tudományunkra és az egész magyar történelemtanításra egyaránt.

5. Viták a reformok körül

A rendszerváltozást követő években sorra napvilágot láttak reformgondolatok a történelemtanítás megújítására és a történelemdidaktika továbbfejlesztésére vonatkozóan, hol – főleg *Knausz Imre* révén – összerendezett gyűjteményes kötetekben, hol tantárgyrevíziók (*Csala Istvánné Ranschburg Ágnes*), hol egyéni (*Jakab György, Fischerné Dárdai Ágnes*), hol kutatócsoportok munkája (*Kojanitz László, Kaposi József*) eredményeként. Ezekből a törekvésekből villantunk fel néhányat, ezúttal is a teljességre való törekvés igénye nélkül.

15. kép: Knausz Imre: *Történelem és oktatás*

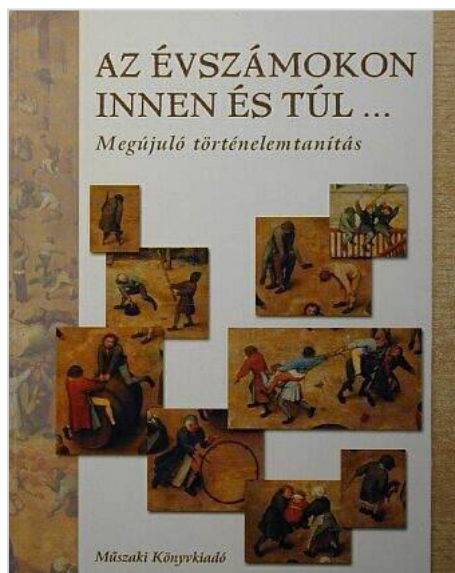

Knausz Imre *Történelem és oktatás* című könyve,⁵¹ mely a szerző saját korábban publikált írásainak gyűjteményes kötete két nagy fejezetben rendszerezte hasonló tematikájú írásait. *Az oktatás történetéről 1945–1954* cikkei vizsgálódásunktól távolabbiak,

⁵¹ KNAUSZ Imre (1998): *Történelem és oktatás*. Tanulmányok az oktatás történetéről és a történelem oktatásáról. FPI, Budapest, 243 p.

neveléstörténeti jellegűek, történelemtanításunk aktuális időszakára is vonatkozó fontos kitekintésekkel. *A történelem oktatásáról 1990–1998* a NAT és a történelemtanítás körül zajló vitákban képvisel markáns, többnyire radikális reformokat követelő álláspontokat. *A történelemtantervek aktuális problémái* című írás például egy magyar-német történelemtanári és -didaktikusi szimpóziumon elhangzott előadás szövege, melyben a szerző szembeszáll a tematikus egyoldalúság, a kronologikus teljesség, az ismeretközpontúság dogmájával, és a tanulói képességfejlesztés, valamint a képességfejlesztést, a pedagógiailag feldolgozott és rugalmas tananyag bevezetését szorgalmazza. *A Tudjuk, de nem tesszük. Töprengés a történelemtanításról* tárgyunk lehetséges funkcióit veszi sorra, hangoztatva a szelekció, a problémamegoldás, a megismerés fontosságát. *A Történelemtanítás és tantárgyi integráció* az egységes társadalomismereti és társadalomtudományi képzéshez kínál akkor újszerű, korosztályos moduláris tantervi példákat. *A mélység elve és a történelemérettségi* című írás az egyik első volt a mélységelvű történelemtanítás hazai meghonosítására tett kísérletek között, mely a hagyományos lineáris és teljességelvű változat leváltására irányult. *A történelemtanítás Trianonja – avagy a megújulás esélye* című munka éppen a korábban Szabolcs Ottónál idézett megállapítás cáfolatát igyekszik adni. Ehhez a tematikához fűzhető a történelemtanítás vonatkozásában a *Főzzük-e tovább a NAT-ot?* című írás is.

16. kép: Az évszámokon innen és túl... Megújuló történelemtanítás

Knausz Imre másik gyűjteményes kötete *Az évszámokon innen és túl... Megújuló történelemtanítás* című csaknem tucatnyi társszerzővel jegyzett könyve.⁵² A „*Szebenyi Péternek, a pedagógia szegedi professzorának, a történelemtanítás elkötelezett megújítójának*” ajánlott kötetet a címzett még kézbe vehette, olvashatta, de rövidesen a mottó már csak az emlékéét idézte. A könyvet ismertető Csoma Gyula szerint egy „*teljes körű tantárgy-pedagógia elméletként*”⁵³ áll össze a szerkesztő által gondosan összerakott 19 tanulmány, amiben van ugyan valami, de szerintünk udvarias túlzás. Jól látja azonban, hogy a kötetben a történelemtanárok közös eszmék és látásmód mentén szerveződő, ráadásul közös nemzedékű szakmai csoportja nyilatkozik meg. A szerzők az összes tanuló érdekében a differenciálás jegyében fogtak össze, kiállva a művelődés- és életmódtörténet súlyának növelése, a jelenismeret hangsúlyozása mellett, a mélységelvű tananyag-elrendezést támogatva, a tanulói tevékenységre, a képességfejlesztést előtérbe helyező forráselemzésre építve.

A szakmai csoport együttes látásmódja Knausz Imre négy bevezető tanulmányából bontható ki. *A Miért tanítunk történelmet?, Kiknek tanítunk történelmet?, A tananyag újragondolása és A tanulói teljesítmények értékelése* című tanulmányok szerint egyrészt a történelemtanítás lehetséges funkcióit az „*identitások hálójában*” érdemes keresnünk, különös tekintettel annak nemzeti, közép-európai és európai dimenzióira és egyre inkább már a globalitás korszakváltó folyamataira is. Másrészt a történelemtanítás a képességfejlesztés és az értékközvetítés, valamint a problémamegoldó gondolkodás iskolája lehet, s ezzel együtt a képzelőerő fejlesztője, az empátia és az affektivitás élesztője is. A történelemtanítás speciális tanítási-tanulási folyamataihoz hozzáilleszti az életkori sajátosságok sokrétű pszichológiáját, valamint a netgenerációnak elnevezett ezredfordulós ifjúság azon tulajdonságainak vizsgálatát, amelyek bizonyítottan befolyásolják a történelemtanítást. És ezen az úton eljut a differenciálás pedagógiájának részletezőbb kidolgozásáig.

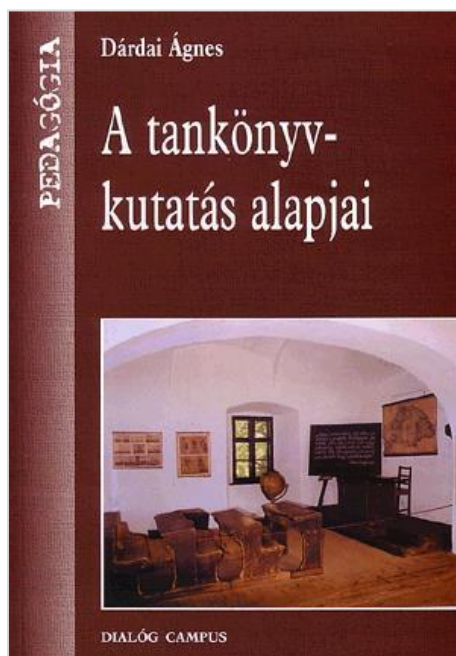
A koncipiáló írások után a tanulmányok szólnak a csoportmunkáról (*Bacskey Bea és Knausz Imre*), az ekkor még újszerű projekt módszerről (*Mendly Lajos*), a terjedő dramatikus módszerekről (*Bacskey Bea és Knausz Imre*) mint új pedagógiai eljárásokról. Szó esik a forráselemzésről (*Bihari Péter, Foki Tamás, Jakab György és Knausz Imre*), valamint újdonságként a számítógép használatáról (*Farkas Zoltán*), továbbá a történelmi séták, a múzeumok szerepéről (*Foki Tamás*), valamint a vizualitás jegyében a kézművesség és rajz felhasználási lehetőségeiről (*Bacskey Bea és Knausz Imre*), illetve

⁵² KNAUSZ Imre (szerk., 2001): *Az évszámokon innen és túl... Megújuló történelemtanítás*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 232 p.

⁵³ CSOMA Gyula (2002): Tanulmányok a megújuló történelemtanításról. *Új Pedagógiai Szemle*, 52. évf. 2. sz. 101.

leg hagyományosabb taneszközeiről, a tankönyvről (*Bihari Péter*), de a modernitás jegyében. A NAT által meghatározottak szerint külön írások születtek a társadalomismeret – társadalmi ismeretek stúdiumáról (*Jakab György*), az állampolgári ismeretekről és az emberismeretről (*Gönczöl Enikő*), a gazdasági ismeretekről (*Kádek István*), a néprajz és életmódtörténeetről (*Stefány Judit és Lőrinc László*), a helyismeret, helytörténeetről (*Foki Tamás*), valamint a médiapedagógiáról (*Jakab György*) is.

17. kép: Dárdai Ágnes: *A tankönyvkutatás alapjai*

A közoktatásban mindig is meghatározó, de legalább primus inter pares szerepet töltek be a tankönyvek. Ezért is a reveláció erejével hatott **Dárdai Ágnes** *A tankönyvkutatás alapjai* című könyvének megjelenése,⁵⁴ mely a legújabb nyugati szakirodalomra és a braunschweigi Nemzetközi Tankönyvkutató Intézetben végzett kutatásokra alapozva bemutatta, hogy a tankönyvet nem csupán történelmi kordokumentumként lehet és kell vizsgálni, hanem a kutatásnak szaktudományi és tantárgy-pedagógiai, a politikai és ideológiai, a pedagógiai és didaktikai szempontjai is

⁵⁴ DÁRDAI Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 155 p.

vannak.⁵⁵ „Sőt a tankönyv mint médium, szociális faktor és piaci termék felkeltette a kommunikációelmélet, a szociológia, pszichológia, sőt még a gazdasági kutatók érdeklődését is.”⁵⁶

A könyv egyes fejezetei áttekintik a nemzetközi tankönyvkutatás történetét, tipizálják a legújabb nemzetközi tankönyvelméleti kutatásokat, bemutatva azok eredményeit, a tankönyvelemzés általános módszereit és eljárásait. Az általunk főfejezetnek tartott, a történelemdidaktika területét közvetlenül is érintő legterjedelmesebb fejezet pedig az összehasonlító tankönyvelemzés egy esettanulmányát adja az európai integráció német, osztrák, svájci és magyar történelemtankönyvekben való megjelenése példáján.⁵⁷ A tankönyvek kiválasztásában – azon kívül, hogy zömmel német nyelvterületről származtak – szempont volt, hogy egy EU-alapító (Németország), egy később csatlakozó (Ausztria), egy csatlakozni nem kívánó (Svájc) és egy – akkor még csak – csatlakozni kívánó (Magyarország) ország szerepeljen. A szerző által megállapított végső konklúziók között ez utóbbinak komoly jelentősége volt: „Egy tankönyv európai integrációs képe nagyban függ az adott ország Európai Unióhoz való viszonyától, az európai integrációs folyamatokban való részvételtől.”⁵⁸ A recenzens ugyanakkor megállapítja, hogy kissé meglepő, miközben a szerző a hazai és külföldi tankönyvelemzésekből a didaktikai szempont kellő érvényesülését hiányolja, klasszikus tartalomelemzést ad, de – teszi hozzá – a modern didaktikai elvárások vizsgálatával ötvözve.⁵⁹ Tartalmi elemzésében Dárdai ugyanakkor megállapítja: „A magyar tankönyvekben – az ország deklarált csatlakozási szándéka ellenére – nem találtuk nyomát annak, hogy a magyar tankönyvek szerzői számára kiemelt pedagógiai törekvésként jelentkezne az európai integrációs folyamatoknak, az Európai Unió működésének, az Unióba való csatlakozás előnyeinek és hátrányainak, az országgal szembeni gazdasági, politikai, jogi elvárásoknak a tárgyalása.”⁶⁰ Azóta e tekintetben a helyzet jelentősen változott, mint ahogy a tankönyvelemzésekre is – egy rövid időre – önálló tankönyvkutató műhely jött létre Kojanitz László vezetésével.⁶¹ Tehát megállapíthatjuk,

⁵⁵ Erre már Gerd Stein az 1970-es évek végén felhívta a figyelmet: Vö. STEIN, Gerd (1977): *Schulbuchwissen, Politik und Pädagogik. Untersuchung zu einer praxisbezogenen und theoriegeleiteten Schulbuchforschung.* (Zur Sache Schulbuch Bd. 10.) Henn Verlag, Kastellaun.

⁵⁶ KOJANITZ László (2002): A tankönyvkutatás lehetőségei és korlátai. (Könyvismertetés) *Iskolakultúra*, 12. évf. 11. sz. 110.

⁵⁷ Az elemzett magyar tankönyvek: BENKES Mihály et al. (1998): *Történelem IV. 1914–1998.* Cégér Kiadó, Budapest; SALAMON Konrád (1998): *Történelem IV. a középiskolák számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest; HERBER Attila et al. (1997): *Történelem 6. 1914-től 1990-ig.* Reáltanoda Alapítvány, Budapest; LATOR László, ifj. (1996): *Történelem a középiskolák IV. osztálya számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

⁵⁸ DÁRDAI (2002) 133.

⁵⁹ KOJANITZ (2002) 112.

⁶⁰ DÁRDAI (2002) 129.

⁶¹ Vö. FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KOJANITZ László (2006): *A tankönyvi tartalmak változásvizsgálata.* <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/tankonyvkutatasok/dr-fischerne-dr-dardai> (Letöltés: 2025. febr. 24.) Ennek történelemtankönyvi vizsgálatát Szabó Márta végezte el 16 általános iskolai tankönyv

hogy Dárdai Ágnes kutatásai és könyve erjesztően hatott a hazai kutatásokra, sőt kimutathatóan a tankönyvírásunkra is.⁶²

18. kép: Fischerné Dárdai Ágnes: *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás*

Fischerné Dárdai Ágnes válogatott tanulmányait, írásait tartalmazó kétkötetes gyűjteménye az új évezred első évtizedének a közepén jelent meg *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás* címmel.⁶³ Az első kötet a *Történelmi tudat – történelemszemlélet* fejezetcím alatt a modern nyugati (elsősorban német) történelemdidaktika újabb eredményeit közvetíti (*Történelemdidaktikai koncepciók az újabb német didaktikai irodalom tükrében*, 1997), alapvető szemlélet- és paradigmaváltást létrehozva a magyar történelemdidaktikában.

A történelmi tanulás sajátosságai (2006) című tanulmány bevallottan a történelemtanítás megújítására tesz kísérletet, áttekintve a történelemtanulás elméleti és gyakorlati

bevonásával:

http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvutatasok/valvizsg/14_tortenelem.pdf (Letöltés: 2025. febr. 24.), ill. FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KOJANITZ László (2007): A tankönyvek változásai az 1970-es évektől napjainkig. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 1. sz. 56-69. és KOJANITZ László (2007): A tankönyvek minőségének megítélése. *Iskolakultúra*, 17. évf. 6-7. sz. 114-126.

⁶² F. Dárdai Ágnes tankönyvekkel kapcsolatos kutatásairól még: *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás II. Történelemtanítás – történelemtankönyvek*. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára, XLI-XLII. Budapest. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest – Pécs, 2006. 205 p.

⁶³ F. DÁRDAI Ágnes (2006): *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás I.* A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára, XLI-XLII. Budapest. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest – Pécs, 197 p., ill. 205 p.

kérdéseit. Felvillantja az ezzel kapcsolatos történelemdidaktikai vitákat, tematikus súlypontokat, a szakma által felvetett kérdéseket, amelyek a hazai történelemdidaktikusok, történelemtanárok és általában a történelemtanítás számára irányadóak lehetnek, de áttekinti a megoldandó problémákat is. A bevezető szakaszban vizsgálja *A történelemdidaktika mint önálló tudomány helyzetét* is. Kísérletet tesz a meghatározására is: olyan tudományos diszciplína, „*amely az egyének és közösségek történelmi tanulását, tudatképződését és tudatformálását, szisztematikusan, tudományos módszerekkel és apparátussal kutatja.*”⁶⁴ Más megfogalmazásban: olyan tudomány, „*amely a történelem recepciójával, az egyén és közösség történelmi tudatának társadalmi kontextusával foglalkozik, de nemcsak az iskolai, hanem az iskolán kívüli tudati jelenségekkel és formákkal is.*”⁶⁵ Hozzáteszi, hogy „*a történelemdidaktika [...] megrövidítette a metodikához való kötődéseit*”, majd a német szakdidaktikát elemezve megállapítja, hogy „*a történelemdidaktika magát mint a történelmet társadalmi összefüggésben vizsgáló empirikus tudományként definiálja, másodsorban a történettudomány önreflexiójaként ("dimenziójaként"), végül a történelemtanítás kritikus elemzőjeként*”⁶⁶ jeleníti meg. Vizsgálja a történelmi tanulás és narratív kompetencia viszonyát, valamint felvillantja a történelem konstrukciója és dekonstrukciója körüli „posztmodern” vitákat. A kettőt összekapcsolva megállapítja, hogy „*A történelmi tanulás ... azoknak a képességeknek a birtoklása, hogy "emlékezet-képesek" legyünk, azaz hogy elsajátítsuk a történelmi gondolkodást. E gondolkodás egyik meghatározó sajátossága, hogy a múlt megismeréséhez szükséges kompetenciák által, megfelelő módszertani felkészültséggel, és a múltból származó történelmi értékű források birtokában rekonstruáljuk a múltat.*”⁶⁷

Dárdai Ágnes másik a történelmi megismerés témakörében született jelentős tanulmánya *A történelem tanításának és tanulásának módszerei és stratégiái* (2003). Ebből a szerző által is kiemelt néhány fontos gondolatot idézünk. A módszertani kompetenciával kapcsolatban tanulócentrikus álláspontot foglal el: „*A módszerek alkalmazásánál a figyelmet a tanár nem csupán saját tevékenységére, hanem a tanulók tevékenykedtetésére fordítja. A módszereknek nem az információközvetítő, hanem formatív, tevékenykedtető szerepe domborodik ki.*”⁶⁸ A Szabenyi Péter által elindított paradigmaváltás kiterjesztése ez a tanárcentrikus és ismeretközlő történelemtanítás leváltására. A tanulmány – táblázatos formában is – sorra veszi a történelemtanulás típusait, ötféle tanítási-tanulási stratégiát megkülönböztetve: ismeretátadó, elbeszélő (narratív), munkáltató, problémamegoldó, cselekedtető (projektmunka).⁶⁹

⁶⁴ F. DÁRDAI (2006) I. 15.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ F. DÁRDAI (2006) I. 16.

⁶⁷ F. DÁRDAI (2006) I. 20. (Kiemelés a szerzőtől.)

⁶⁸ F. DÁRDAI (2006) I. 63. (A szerzőnél is kiemelt szöveg.)

⁶⁹ F. DÁRDAI (2006) I. 73.

Dárdai Ágnes vezette be a történelemdidaktikánkba a kontroverzív történelemtanítás koncepcióját (*Történelemdidaktika és kontroverzív történelemtanítás*, 2002), a 2000. évi oslói Történész Világkongresszus Történelemdidaktikai Szekciójának az ajánlását. A szekció egyetértett abban, hogy „*a kontroverz szemléletű történelemtanítás ... multiperspektív megközelítést jelent. Ebben nagy szerepet játszanak a források ... nagyon fontos a forráselemzés – mert ha ezekkel a forrásokkal dolgoznak a tanulók, kritikai hozzáállásra tesznek szert –, de legalább annyira fontos, hogy a források sokfélék és ellentétes beállítottságúak legyenek.*”⁷⁰ A koncepció kimutatható hatással volt a 2005-től bevezetésre került új, kétszintű érettségire is, melynek egyik kidolgozója – Kaposi József mellett, főleg elméleti megalapozóként – F. Dárdai Ágnes volt.⁷¹ Ebben a fenti történelemdidaktikai kutatások nyomán is kibontakozó új történelemtanítási krédó fogalmazódik meg: „*A történelemtanítás igazi kihívásának ... egy megújult módszertani kultúra megteremtését tartjuk, amelynek segítségével a történelemtanítás hármass (ismeretközvetítő, képességfejlesztő valamint érték- és normateremtő) funkciója sikerrel teljesülhet.*”⁷²

6. Középiskolai történelemtanításunk kopernikuszi fordulata: a kétszintű érettségi⁷³

A kétszintű történelemérettségi vizsga bevezetését gondos nemzetközi összehasonlító és a hazai hagyományokat feltáró vizsgálatok vezették be,⁷⁴ és az „utógondozása” is

⁷⁰ F. DÁRDAI (2006) I. 41. (Kiemelés tőlem: K. A.)

⁷¹ Vö. F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2004): Az új történelemérettségiről, avagy a megőrzés és megújítás egyensúlyának kísérlete. *Új Pedagógiai Szemle*, 54. évf. 11. sz. 3-12., ill. F. DÁRDAI (2006) I.136-153.

⁷² F. DÁRDAI (2006) I. 152. (Kiemelés a szerzőtől.)

⁷³ Kaposi József Közéletek a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához c. kötetében önálló fejezetben összegzi a 2005-ös történelemérettségi fejlesztését, jellemzőit és tapasztalatait. Vö. KAPOSI József (2020): *Közéletek a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 61-94.

⁷⁴ PL. FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2005): *A történelem érettségi vizsgafejlesztésének áttekintése (1995-2003)*. Mester és Tanítvány, 2. évf. 8. sz. 82-95.; KAPOSI József (2009): *Az érettségi, mint a felnőtté avatás rituáléja*. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 4. sz. 17-29.; KAPOSI József (2010): *Az új történelemvizsga fejlesztésének hazai és nemzetközi kutatási kontextusa*. *Történelemtanítás, (XLV.) Új folyam I. évf. 1.* (próba)szám: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/02/kaposi-jozsef-az-uj-tortenelemvizsga-fejlesztésének-hazai-es-nemzetközi-kutatási-kontextusa/> (Letöltés: 2025. június 29.)

szinte azonnal megkezdődött,⁷⁵ majd később folytatódott.⁷⁶ Kaposi több későbbi írása is foglalkozott az érettségi reform „lelkét” jelentő forráselemzésekkel.⁷⁷

A reform a bevezetésekor a történettudomány és a történelemdidaktika változásainak az igényéből indult ki. A szerzők megállapítják, hogy „*A történettudományban végbement változások nyomán számos országban új szemléletű történelemtanítást vezettek be, amely szakított a korábban egyeduralgoló teleologikus történelemfelfogással, a tényekkel bizonyított, az egyetlen történelmi igazság tézisével.*”⁷⁸ Ugyanakkor Dárdai – aki sokat tett a történelemdidaktika hazai nagykorúsítása érdekében – azt is leszögezi, hogy mind több országban általánosan elfogadottá vált, hogy a tanulók tanulásának, „*cselekvési kompetenciájuk kialakításának előmozdítása (learning by working) előbbre való, mint a múlt eseményeinek pusztán interpretálása (frontális tanítás),*”⁷⁹ tehát ebbe az irányba kellett elindulni. Ebből következik, hogy „*A 2005-ben bevezetett érettségi követelmények egyértelműen a kompetenciafejlesztés és az élethosszig tartó tanulási képességek kialakítását, valamint a multiperspektivikus és tevékenységközpontú tanítási szándékokat állították a középpontba.*”⁸⁰

Ennek megfelelően az új koncepció a képességjellegű, majd kompetenciaalapú követelmények hangsúlyosabbá tétele, mely szerint „*a források használata és értékelése, a szaknyelv alkalmazása, a térbeli és időbeli tájékozódás, az eseményeket alakító tényezők feltárása, a történelmi események és jelenségek problémaközpontú bemutatása kiemelt fejlesztési célként fogalmazódott meg.*”⁸¹ Megszületett a forrás- és tevékenységközpontú történelemtanítás koncepciója, amely a kétszintű érettségi 2005-ös bevezetésétől tankönyvsorozatban is manifesztálódott.

⁷⁵ FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2006): Merre tovább történelemérettségi? Javaslatok az új történelemérettségi továbbfejlesztésére. *Új Pedagógiai Szemle*, 56. évf. 11. sz. 21-35.

⁷⁶ FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2008): *A kezdet vége, avagy a történelemérettségi vizsga fejlesztésének további lépései.* In: BÁNKUTI Zsuzsa – LUKÁCS Judit (szerk.) *Tanulmányok az érettségről. Hatásvizsgálat, tantárgyi vizsgák értékelése, feladatfejlesztés.* Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 169-186.

⁷⁷ Pl. KAPOSI József (2022c): A pedagógiai kutatás módszerei. A dokumentumok elemzése. In: KAPOSI József – SZŐKE-MILINTE Enikő (szerk.): *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 95-106.; KAPOSI József (2023b): Az esszéfeladatok problematikája a történelem érettségi vizsgán. *Rendszerváltó Szemle*, VIII. évf. 3. szám. 50–57.

⁷⁸ F. DÁRDAI–KAPOSI (2010) 5.

⁷⁹ F. DÁRDAI Ágnes (2002): Történelemdidaktika és a kontroverzív történelemtanítás. In: NAGY Péter Tibor–VARGYAI Gyula (szerk.): *Történelem. Tanítás. Módszertan. Tanulmányok a 75 éves Szabolcs Ottó tiszteletére.* Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 43.

⁸⁰ F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2021a): A történelemtanítás elmúlt harminc éve (1990-2020). Helyzetkép és perspektíva. *Magyar Pedagógia*, 121. évf. 2. sz. 153.

⁸¹ KAPOSI (2006) 73-104.

Ebben a 2005-től a Nemzeti Tankönyvkiadó által kiadott tankönyvsorozatban előbb képességfejlesztő munkafüzet-sorozat,⁸² majd középiskolai tankönyvek⁸³ Száray Miklós⁸⁴ melletti társszerzőjeként **Kaposi József** jelentős szerepet játszott, de részt vett szakiskolai tankönyv készítésében is.⁸⁵ Igen fontos volt az új történelemérettségire való felkészülésben az a segédlet-sorozat, amely a *Feladatgyűjtemény az új történelem érettségibe* címet viselte,⁸⁶ és még a 2005-ös érettségi előtt megjelent a teljesen újnak számító írásbeli feladatokra való felkészítéshez. Napvilágot látott egy érettségizető tanároknak szóló vaskos, sokszerzős kiadvány is, amely alapos tájékoztatást nyújtott az új vizsgáról, és amelynek szerkesztője és társszerzője volt Kaposi.⁸⁷ A fenti kiadványsorozat egy *Érettségi adattár*⁸⁸ zárta, amely szinte teljes körű felkészülési segédletként szolgált. Mindezzel bizonyítottuk – nem szólva a számos történelemtanároknak szervezett tanácskozásról –, hogy az érettségi reformja milyen alaposan elő volt készítve, valamint mennyire gondos volt az implementációja is, és ebben Kaposi József milyen meghatározó szerepet játszott.

A reform jelentős csapást mért az addigi zömmel tanári előadásokon alapuló középiskolai történelemtanításra, kikényszerítve a történelemérettségi írásbeli részére való felkészítéssel annak munkáltató jellegét, az önálló történelmi gondolkodásra való felkészítést erősítve. Ebben az értelemben beszélhetünk középiskolai történelemtanításunk kopernikuszi fordulatáról, mely a tanításról való tanári gondolkodást, a tanulókkal való foglalkozást alapvetően megváltoztatta. Az új rendszerű érettségi kudarc nélküli bevezetése azt igazolta, hogy ez a változás eredményesen megtörtént, a pedagógiai kultúraváltás Európát követve nálunk is bekövetkezett, vagy legalább is jó úton halad. A szaktanári tervező- és szervezőmunka (tananyag adaptálása,

⁸² KAPOSÍ József – SZÁRAY Miklós (2007): *Történelem I. képességfejlesztő munkafüzet*; KAPOSÍ József – SZÁRAY Miklós (2008): *Történelem II. képességfejlesztő munkafüzet*; KAPOSÍ József – SZÁRAY Miklós (2009): *Történelem III. képességfejlesztő munkafüzet*; KAPOSÍ József – SZÁRAY Miklós (2009): *Történelem IV. képességfejlesztő munkafüzet*. Mind: Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

⁸³ KAPOSÍ József – SZÁRAY Miklós (2005): *Történelem IV. középiskolai tankönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest; BORONKAI Szabolcs – KAPOSÍ József – KATONA András – SZÁRAY Miklós (2016): *Történelem 12. Új Forrásközpontú Történelem*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

⁸⁴ A rendszerváltás utáni időszak legjelentősebb középiskolai tankönyvszerzője. Több mint két tucat tankönyve jelent meg, több teljes tankönyvi sorozatnak önálló vagy társszerzője.

⁸⁵ KAPOSÍ József – SZÁRAY Miklós (2003): *Történelem és társadalomismeret a szakiskolák 10. évfolyama számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest.

⁸⁶ KAPOSÍ József – SZABÓ Márta – SZÁRAY Miklós (2004): *Feladatgyűjtemény az új történelem érettségibe*. 9-10., 11., 12. évfolyam. Mind Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

⁸⁷ *Az érettségiről tanároknak 2005. Történelem*. Országos Közoktatási Intézet Vizsgafejlesztő Központ, Budapest, 2004. 440 p. Szerkesztő: KAPOSÍ József. Társszerzők: DÁRDAI Ágnes, DIÓSI Alojzia, FOKI Tamás, KÓBOR Zoltán, KOJANITZ László, ÖTVÖS Zoltán, SZABÓ Márta, SZÁRAY Miklós.

⁸⁸ KAPOSÍ József – SZÁRAY Miklós (2009): *Érettségi adattár. Történelem*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 176 p.

súlyozása, szelektálása) alapjaiban megváltozott, párosulva a feldolgozási módszerek egyre változatosabb formáival (ismeretforrások nagyobb szerepe, magasabb rendű gondolkodási műveletek alkalmazása, szövegértési és –alkotási feladatok gyakorlása), meghonosodott a forrás- és tevékenységközpontú tanítási gyakorlat.

Mint korábban jeleztük, Kaposi – szinte állandó szerzőtársával, F. Dárdai Ágnessel – foglalkozott az érettségi továbbfejlesztésével is. Rövid távon a feladatkészítés professzionalizálását, a minőségbiztosítás céljából a feladatok előzetes kipróbálását, a javítási-értékelési tudás folyamatos fejlesztését, egységesítését javasolták, a folyamatban közreműködők hierarchiájának megteremtésével. Hosszabb távon a papíralapú érettségi vizsga elektronikus alapra helyezéséről és új mérési eljárásokról (például adaptív tesztelés) elmélkednek.⁸⁹ Kaposi legújabb tanulmányában azonban szomorúan állapítja meg a 2021-es érettségi reform kapcsán, hogy „2014 után leállt az érettségi rendszer előző évtized közepén elindulni látszó reformja, amely a két vizsgaszint átgondolását, az adaptív tesztelés érettségi körülmények közötti kipróbálását tűzte ki célul, és a papíralapú vizsga digitális alapra való átállítási lehetőségeit és feltételeit vizsgálta.”⁹⁰

7. Felmérések, tovább a reformok útján

Születtek átfogó értékelések is az adott időszakban a történelem tantárgy helyzetéről, ezredfordulós történelemtanításunkról, az egyetemeken és főiskolákon folyó szakmódszertani képzésről. **Csala Istvánné Ranschburg Ágnes** *A történelem tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai* címmel⁹¹ egy ún. tantárgyi monitorozás eredményeiről számolt be. Ebből mi azokat az elemeket emeljük ki, melyek összefüggenek az új történelemdidaktikai kutatásokkal. Például a szerző, Foki Tamást idézve, megállapítja, hogy a kutatás „a kontroverzitás, a multiperspektivikus [tananyag]feldolgozás a gyakori diakrón és szinkrón vizsgálatok alkalmazását kívánja meg. A hossz- és keresztmetszeti, vagy ha úgy tetszik mélységelvű tanításhoz bizony jobban illeszkedne egy spirális tanterv vagy lazább tantervi előírás. [Ugyanakkor] a problémacentrikus, spirális tanterv nem lenne bevezethető nálunk, ellenkezne a hagyományosan kronologikus felépítésre támaszkodó beidegződéssel.”⁹² Dárdai Ágnes háttértanulmányára hivatkozva ugyanakkor megállapítja, hogy „a legtöbb országban [...]

⁸⁹ F. DÁRDAI–KAPOSI (2021a) 153-154.

⁹⁰ KAPOSI József (2025): A történelemoktatás a tartalmi szabályozás (tantervek, követelmények, tankönyvek) tükrében Magyarországon (2016–2024) – avagy a maratoni reform után a pirruszi győzelemig. *Történelemtanítás, (LX.) Új folyam XVI. évf. 1-2. sz.21.*
<https://doi.org/10.71011/torttan.2025.1-2.03>

⁹¹ CSALA Istvánné RANSCHBURG Ágnes (2002): A történelem tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai. *Új Pedagógiai Szemle, 52. évf. 9. sz. 51-67.*

⁹² CSALA RANSCHBURG (2002) 53.

*kontroverz témák nem szerepelnek az oktatásban. Az országok többségében hagyományosan, "konzervatív" módon tanítanak. [Hozzáteszi, hogy] a kontroverzív szemléletű történelemtanítás szükségképpen multiperspektívikus megközelítést jelent. Ebben nagy szerepet játszanak a források. Maga a forráselemzés azonban nem elegendő ahhoz, hogy a tanítás kontroverzív legyen [...] legalább annyira fontos, hogy a források sokfélék és ellentétes beállítottságúak legyenek.*⁹³ Ezzel mintegy kijelölve a források kiválasztásának és elemzésének jövődjét. Ismét Foki Tamásra hivatkozva a történelemtanítás módszertani kultúrájának a szegényességét állapítja meg, kiemelve, hogy *„a metodika fejlődésében bizonyára jelentős szerepe van annak, hogy a különböző képességekkel és tudással rendelkező tanulók hatékony oktatását csak a differenciálás módszereinek az alkalmazásával lehetett elérni.”*⁹⁴

Csala Istvánné Ranschburg Ágnes az Országos Közoktatási Intézet munkatársaként monitorozta a történelem szakmódszertan helyzetét a tanárképzésben is.⁹⁵ Az általános helyzet vázolásakor Katona Andrászt idézi a szerző: *„kevés olyan tudomány van [...], melynek – több mint évszázados múltja ellenére – a létezését is oly sokan kétségbe vonják, még igen "kiművelt emberfők" is. A szaktudomány, a pedagógia és a pszichológia, valamint a tanítási gyakorlat malomkövei között őrlődve, ennek számos külső (szakmán kívüli) és belső (szakmán belüli) oka van.”*⁹⁶ A szerző a kiutat a tantárgyi pedagógiává való fejlesztésben látja, amely nem kész ismereteket ad csupán. *„Meg kell mutatnia, milyen dokumentumok alapján és hogyan szerveződik tananyaggá a történelmi tudás, amelyet át kell adni a következő generációnak, és legfőképpen azt kell megértetnie a hallgatókkal, hogy mi a célja a történelemtanításnak általában. Az egyes témák kapcsán engednie kell, hogy a hallgató felfedezze azokat a részcelokat (tartalmi és fejlesztési celokat), amelyeket az adott téma leginkább szolgálhat, és természetesen mintát, betekintést kell adnia a tanórai felkészülés módszereibe, a tanulászervezés technikáiba is.”*⁹⁷ Csala Istvánné megemlíti, hogy Knausz Imre a szakanyagában a történelemtanítás céljai között az ismeretátadást meg sem említette, majd leszögezi: *„Ismeretek, tények is kellenek ahhoz, hogy a tantárgy az identitással, a történelemszemlélet kialakulásával, a jelen megértésével kapcsolatos sajátos feladatait elláthassa. Az ismereteket tehát valamilyen cél szolgálatába kell állítanunk, összefüggéseket kell felismertetnünk közöttük, el kell mélyítenünk őket.”*⁹⁸ Nem véletlen ekkor az ismeretek körüli vita, hiszen a 2003-as NAT2-ből gyakorlatilag kimaradtak történelemből és az ún. fejlesztő pedagógia hatása is jelentős volt. A fenti megfogalmazás is az egyensúlyteremtés igényével születhetett.

⁹³ Uo.

⁹⁴ CSALA RANSCHBURG (2002) 54.

⁹⁵ CSALA Istvánné RANSCHBURG Ágnes (2004): A szakmódszertan helye a tanárképzésben. *Tanári Kincsestár. Történelem, 2004. márc. 15. sz. H 1.9 1-12.*

⁹⁶ CSALA RANSCHBURG (2004) 9.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ CSALA RANSCHBURG (2004) 9-10.

Szintén OKI-s munkatársként jelentős szereplője volt **Jakab György** az ezredforduló körüli történelemtanítással és társadalomtudományos neveléssel kapcsolatos vitáknak. Egy két részből álló közleményében *A történelem tanítása az ezredfordulón* címmel ad diagnózist és fogalmaz meg reformjavaslatokat.⁹⁹ Gyáni Gábor fejtegetéseiből indul ki: „*A történelem nem más, mint a történetírás, ami viszont a világról szóló diskurzusok szüntelen folyamata, melynek tárgya a múlt. Múlt egy van, ám róla számtalan diskurzus alakult ki eddig is, a múltnak tehát egynél több története van, elvben annyi, ahány történész vagy történetírói iskola.*”¹⁰⁰ Mindebből azt a következtetést vonja le, hogy a történelem tantárgy nem épülhet egy ilyen változó, sok szempontú tananyagra. „*A tárgy oktatáspolitikai (ideológiai) funkciói, valamint a diákok szocializációs igényei ugyanis a történettudománynál egyértelműbb rendszert, egyszerűbb történelmi modelleket, kiszámíthatóbb szemléletet és ismereteket igényelnek.*”¹⁰¹ Ezt követően sorra veszi a társadalmi kihívásokat (társadalmi elvárások változása, a globalizáció folyamata, az Európai Unióhoz való csatlakozás) és oktatásügyi változásokat (az iskolai információmonopólium megszűnése, az iskolai szemléletformálás és mintaátadás szerepének csökkenése, az ismeretátadás és készségfejlesztés arányának megváltozása, a tanárszerep átalakulása).¹⁰²

Mindezek komoly hatást gyakoroltak a történelemdidaktikai kutatásokra is, melynek egyik jelentős – ráadásul a megelőzőekkel szemben feltűnően karcsú – határon túli összefoglalása az évezred első évtizedének a végén született szintézis, **Vajda Barnabás**, a komáromi Selye János Egyetem tanárának munkája: *Bevezetés a történelemdidaktikába és a történelemmetodikába*. Ez az egyetemi jegyzetként készült egyik első olyan összefoglalás nálunk, amely már címében vállalta a történelemdidaktika megnevezést, tudatosan elválasztva azt a metodikától.¹⁰³ A munka szakmai szemlélete magyar, német, cseh és szlovák szakirodalmon egyaránt alapszik.

⁹⁹ JAKAB György (2000a): A történelem tanítása az ezredfordulón I. *Új Pedagógiai Szemle*, 50. évf. 6. sz. 36-51. és JAKAB György (2000b): A történelem tanítása az ezredfordulón II. *Új Pedagógiai Szemle*, 50. évf. 7-8. sz. 27-39.

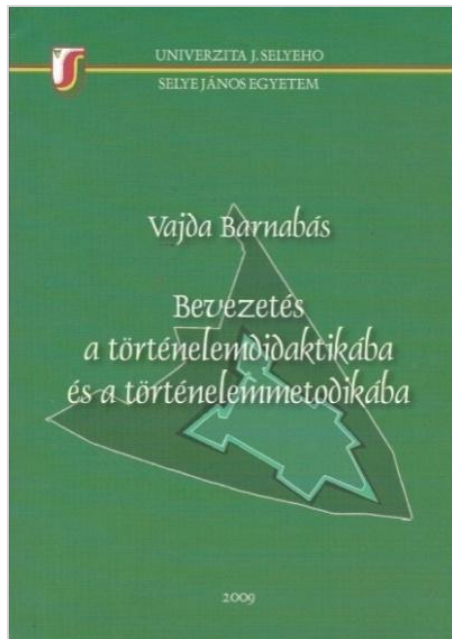
¹⁰⁰ JAKAB (2000b) II. 28.

¹⁰¹ JAKAB (2000b) II. 28-29.

¹⁰² JAKAB (2000b) II. 37-39.

¹⁰³ VAJDA Barnabás (2009): *Bevezetés a történelemdidaktikába és a történelemmetodikába*. Úvod do didaktiky a metodiky vyučovania dejepisú. Selye János Egyetem, Komárom. 202 p.

19. kép: Vajda Barnabás kötete

A katekizmuszerűen, kérdés-felelet formában összeállított kötet főbb fejezetei:

- 1) Didaktika és metodika.
- 2) A történelem mint tudomány és iskolai tantárgy.
- 3) Alapvető történelemdidaktikai és történelem módszertani ismeretek.
- 4) Az iskolai történelemtanítás feladatai.
- 5) A történelmi ismeret.
- 6) Speciális történelmi ismeretek és képességek.
- 7) A korszerű iskolai történelmi tudás.
- 8) Óratervezés: a tevékenységek operacionalizációja és taxonimizációja.
- 9) A történelem tankönyv.
- 10) A történelmi térkép.
- 11) A forrásfeldolgozó munka metodikája és didaktikája – elmélet.
- 12) Szemelvények különféle történelem tankönyvekből.
- 13) A forrásfeldolgozó munka didaktikája és metodikája – példák a feladatrendszerrel segített tanításra/tanulásra.

A szerző felhasználta saját kutatási eredményeit is, amit különösen az utolsó három fejezet tükröz. A kötet forrásfeldolgozással foglalkozó elméleti fejezetét követően rendhagyó módon különböző korok és országok történelemtankönyveiből idéz példákat

a forráselemzésre, majd maga ad példákat különböző típusú (szöveges, statisztikai, képi) források elemzésre, sőt a pionírok és cserkészek kapcsán a multiperspektivikus megközelítésre is. Ezt a több szempontú megközelítést alkalmazza a kötet más fejezeteinél is (például egy meghatározás szűkebb vagy tágabb értelmezése). Definícióiban magyar, szlovák, angol, német megfelelőket is alkalmaz.

Vajda kísérletet tesz a történelemdidaktika és történelemmethodika megkülönböztetésére. Mindkettőt a pedagógia altudományaként jelöli meg. Az előbbi „*tárgya a történelemtanítás elmélete, és az ehhez kapcsolódó tapasztalati (empirikus) kutatások*”, az utóbbi „*fő feladata az oktatási módszerek alkalmazása a konkrét tanítási helyzetekben, vagyis az iskolai történelemtanítás gyakorlati megvalósítása. Ennek megfelelően a történelemmethodika [is] az elméleti ismeretekből indul ki, de főleg a praktikus iskolai gyakorlatra összpontosít.*”¹⁰⁴ Egy másik írásában megállapítja, hogy a történelemdidaktika a magyar oktatási kultúrában – lényegében a rendszerváltozás után – alig egy évtizede kezdett terjedni, de a történelemmethodikával párhuzamos értelmezése – sokan csak iskolai módszertant értettek rajta – még az ezredfordulón is zavart okozott.¹⁰⁵ Ennek tisztázása a következő évtizedek feladata lett.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy kibontakozóban lévő történelemdidaktikánk igen termékeny, a paradigmaváltó történelemtanításra egyre alkotóbb módon reagáló, ahhoz kellő elméleti alapot kínáló lett, azonban igazán csak a következő másfél évtizedben vált a világban zajló folyamatok részévé. Ezeket az alapokat jelentették a tanuláscentrikus és tevékenységközpontú történelemtanítás kibontakozása, az egyetlen „igazságot” közvetítő, pozitívista szellemiségű történelemszemlélet leváltása, a forrásközpontú érettségi bevezetésével termékeny talajra hulló multiperspektivikus és kontroverzív koncepció megjelenése és a tantervek révén a gondolkodásfejlesztő kritikai szemlélet térhódítása, utat nyitva a problémaorientált történelemtanítás irányába.

Fischerné Dárdai Ágnes az új évezred elejét elemző munkájában megállapítja, hogy „*bár a történelemdidaktika emancipációját illetően nem tudunk látványos eredményekről számot adni*”, de vannak gyakorlati eredmények. Egyrészt az egykor Szabolcs Ottó által vezérelt Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata szakmai tevékenysége, mely a hazai történelemtanítás megújításában szerzett elévülhetetlen érdemeket, másrészt „*a kétszintű érettségi közel 10 éves fejlesztő munka utáni bevezetésével sikerült a történelemtanítást egy modernizációs pályára állítani,*” melynek keretében „*a legmodernebb nemzetközi történelemdidaktikai szakirodalom kutatási eredményeinek bázisán komoly fejlesztő munka zajlott az Országos Közoktatási Intézet keretein belül, amelynek eredményei az érettségi vizsga kimeneti*

¹⁰⁴ VAJDA (2009) 16.

¹⁰⁵ VAJDA Barnabás (2007): Mit jelent a történelemdidaktika? *Katedra*, 14. évf. 3. sz. 16.

szabályozásán, illetve a tanári továbbképzéseken keresztül eljutottak a széles tanártársadalom”¹⁰⁶ felé. A teljes áttérés azonban az ezt követő időszakban következett be.

IRODALOM

Szintézisek, összefoglalások

CSEPELA Jánosné – HORVÁTH Péter – KATONA András – NAGYAJTAI Anna (2000, 2003): *A történelemtanítás gyakorlata – Tantárgy-pedagógiai tankönyv*. Szerk. KATONA András. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 480 p.

KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása – Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 299 p.

SZABOLCS Ottó – KATONA András (2006): *Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv – Dokumentumok a történelemtanítás történetének és módszertanának tanulmányozásához*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 614 p.

VAJDA Barnabás (2009): *Bevezetés a történelemdidaktikába és a történelemmetodikába*. Úvod do didaktiky a metoodiky vyučovania dejepisu. Selye János Egyetem, Komárom. 202 l. 2. kiad. (2018)

VERESS Géza (1993): *A történelemtanítás módszertana*. Vázlatos összegzés, Debrecen, 90 p.

Könyvek, tanulmánykötetek

Anglia és Wales nemzeti tanterve. Történelem. In: *Tantervek külföldön*. Részletek Anglia, Dánia, Németország, Norvégia és Új-Zéland nemzeti tanterveiből és törvényeiből. A tantervelmélet forrásai 15. Szerk. HORÁNSZKY Nándor. Országos Közoktatási Intézet Értékelési Központ, Budapest, 1993. 29-62.

Az érettségiről tanároknak 2005. Történelem. Országos Közoktatási Intézet Vizsgafejlesztő Központ, Budapest, 2004. 440 p. Szerkesztő: KAPOSÍ József. Társszerzők: DÁRDAI Ágnes, DIÓSI Alojzia, FOKI Tamás, KÓBOR Zoltán, KOJANITZ László, ÖTVÖS Zoltán, SZABÓ Márta, SZÁRAY Miklós.

DÁRDAI Ágnes (2002): *A tankönyv kutatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 155 p.

F. DÁRDAI Ágnes (2006): *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás I-II*. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára, XLI-XLII. Budapest. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest – Pécs, 197 p. ill. 205 p.

¹⁰⁶ FISCHERNÉ DÁRDAI (2010) 5.

- ENGEL Pál – SZAKÁLY Ferenc – KOSÁRY Domokos – GLATZ Ferenc (1993): *Vezérfonal a magyar és egyetemes történelem tanításához*. Szerk. GLATZ Ferenc. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest – Békásmegyer.
- FOKI Tamás (szerk., 2003): *Szebenyi Péter emlékkönyv. A 2002-ben megtartott Emlékkülés előadásainak szövege*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest, 84 p.
- KAPOSI József (2020): A 2005-ös történelemérettségi fejlesztése, jellemzői, tapasztalatai. In: *Közelítések a történelemtanítás elméletéhez és gyakorlatához*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 61-94.
- KAPOSI József – SZABÓ Márta – SZÁRAY Miklós (2004): *Feladatgyűjtemény az új történelem érettségéhez. 9-10., 11., 12. évfolyam*. Mind Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KAPOSI József – SZÁRAY Miklós (2009): *Érettségi adattár, Történelem*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 176 p.
- KNAUSZ Imre (szerk., 2001): *Az évszámokon innen és túl... Megújuló történelemtanítás*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 232 p.
- KNAUSZ Imre (1998): *Történelem és oktatás. Tanulmányok az oktatás történetéről és a történelem oktatásáról*. FPI, Budapest, 243 p.
- MÁTRAI Zsuzsa (1990): *Az amerikai társadalomtudományi nevelés története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 199 p.
- SZABOLCS Ottó (2005): *Íróasztal és katedra (Tíz történelemtanítás-elméleti esszé)* Történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára XXXVII. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 135 p. SZABOLCS Ottó (1990): *Történelemtanítás Németországban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 180 p.
- SZABOLCS Ottó (1999): *Történelempedagógiai írások (Válogatás dr. Szabolcs Ottó munkáiból)*. Történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára XVI. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 171 p.
- SZABOLCS Ottó (2002): *Történelempedagógiai írások II. (Válogatás dr. Szabolcs Ottó munkáiból)*. Történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára XXVII. ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 119 p.
- SZEBENYI Péter (1989): *A rendszeres iskolai történelemtanítás és a történelem metodika kezdetei Magyarországon (1650-1848)*. A történelemtanítás módszertanának forrásai I. Szerk. Kardos József. OPKM, Budapest, 140 p.
- SZEBENYI Péter (1989): *Történelemtanítás Angliában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 183 p.
- V. MOLNÁR László (szerk., 1996): *Történelempedagógiai műhelytanulmányok*. Tárogató Kiadó, Budapest, 174 p.
- V. MOLNÁR László (szerk., 1993): *Új törekvések a történelemtanításban*. Keraban Kiadó, Budapest, 191 p.

Könyvismertetések, recenziók

- FORRAI R. Katalin (1990): Az amerikai példa. *Köznevelés*, 46. évf. 31. sz. 13.
- KATONA András (1992): Történelemtanítás “nálunk és más nemzeteknél” Hasznos segédkönyvek a hazai és nemzetközi históriaoktatás múltjáról és jelenéről. *Iskolakultúra*, 2. évf. 19. sz. 63-66.
- KATONA András (2000): Gyakorlati tankönyv a történelemtanítás szolgálatában (Csepela Jánosné – Horváth Péter – Katona András – Nagyajtai Anna: A történelemtanítás gyakorlata.) *Módszertani Lapok. Történelem*, 7. évf. 1. sz. 19-28.
- KATONA András (2003): Katona András – Sallai József: A történelem tanítása. *Módszertani Lapok. Történelem*, 10. évf. 2. sz. 7-16.
- KELEMEN Elemér (2007): Szabolcs Ottó – Katona András: Történelem tantárgy-pedagógiai olvasókönyv. *Történelempedagógiai Füzetek*, 26. sz. 121-131.
- KELEMEN Elemér (2007): Tantárgy-pedagógiai olvasókönyv a történelem tanításához. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 3-4. sz. 251-255.
- KOJANITZ László (2002): A tankönyvkutatás lehetőségei és korlátai. *Iskolakultúra*, 12. évf. 11. sz. 109-112.
- KÖRBER Tivadar (1992): Szűrőpróba. *Iskolakultúra*, 2. évf. 8. sz. 79-84.
- NAGY Péter Tibor (2000): A történelemtanítás egy negyed század tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 50. évf. 7-8. sz. 217-221.
- [Sz. O.] (2000): Egy tekintélyes kézikönyv a történelemtanításról. *Történelempedagógiai Füzetek*, 7. sz. 116-117.
- Sz. O. (2003): KATONA András – SALLAI József: A történelem tanítása. *Történelempedagógiai Füzetek*, 13-14. sz. 165-166.

Cikkek, tanulmányok

- CSALA Istvánné RANSCHBURG Ágnes (2002): A történelem tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai. *Új Pedagógiai Szemle*, 52. évf. 9. sz. 51-67.
- CSALA Istvánné RANSCHBURG Ágnes (2004): A szakmódszertan helye a tanárképzésben. *Tanári Kincseslád. Történelem*, 2004. márc. 15. sz. H 1.9 1-12.
- DÁRDAI Ágnes – KAPOSI József (2020): Változó történelemtanítás Magyarországon (1990–2020) Trendek, mozaikok, mintázatok. In: *A Történelemtanítás a történelemtanításért. Válogatás a Történelemtanítás online folyóirat írásaiból (2010–2020)*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 15-59.
- DÁRDAI Ágnes (2007): A problémaorientált történelemtanítás koncepciója. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 11. sz. 49-59.

- F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2004): Az új történelemérettségiről, avagy a megőrzés és megújítás egyensúlyának kísérlete. *Új Pedagógiai Szemle*, 54. évf. 11. sz. 3-12.
- F. DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2021a). A történelemtanítás elmúlt 30 éve (1990–2020): Helyzetkép és perspektíva. *Magyar Pedagógia*, 121. évf. 2. sz. 137–167.
<https://doi.org/10.17670/MPed.2021.2.137>
- F. DÁRDAI, Ágnes – KAPOSÍ, József (2021c): Changing History Teaching in Hungary (1990-2020). In: *Yearbook of the International Society for History Didactics International Society for History Didactics, Vol. 42*. Ed. WOJDON, Johanna, Frankfurt: Wochenschau Verlag, 79-97.
- FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2005): A történelem érettségi vizsgafejlesztésének áttekintése (1995-2003). *Mester és Tanítvány*, 2. évf. 8. sz. 82-95.
- FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2006): Merre tovább történelemérettségi? Javaslatok az új történelemérettségi továbbfejlesztésére. *Új Pedagógiai Szemle*, 56. évf. 11. sz. 21-35.
- FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KAPOSÍ József (2008): A kezdet vége, avagy a történelemérettségi vizsga fejlesztésének további lépései. In: BÁNKUTI Zsuzsa – LUKÁCS Judit (szerk.) *Tanulmányok az érettségiről. Hatásvizsgálat, tantárgyi vizsgák értékelése, feladatfejlesztés*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 169-186.
- FISCHERNÉ DÁRDAI, Ágnes – KAPOSÍ, József (2021b): Trends in changing history teaching in Hungary (1990–2020). *Hungarian Educational Research Journal. Vol. 12., Issue, 2*. 164-192.
<https://doi.org/10.1556/063.2021.00058>
- FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KOJANITZ László (2006): A tankönyvi tartalmak változásvizsgálata.
<http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/tankonyvkutatasok/dr-fischerne-dr-dardai>
(Letöltés: 2025. február 24.)
- FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes – KOJANITZ László (2007): A tankönyvek változásai az 1970-es évektől napjainkig. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 1. sz. 56-69.
- FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes (2002): Történelemdidaktika és történelemtanítás az új évezredben. *Módszertani Lapok. Történelem*, 9. évf. 4. sz. 1-16.
- FISCHERNÉ DÁRDAI Ágnes (2010): Történelemtanítás Magyarországon a XXI. század elején. *Történelemtanítás, (XLV.) Új folyam I. évf. 1. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/02/fischerne-dardai-agnes-tortenelemtanitas-magyarorszag-a-xxi-szazad-elejen-helyzetkep-es-perspektiva/>
(Letöltés: 2025. március 15.)

- JAKAB György (2000ab): A történelem tanítása az ezredfordulón I–II. *Új Pedagógiai Szemle*, 50. évf. 6. 36-51. és 7–8. sz. 27-39.
- JAKAB György (2006): A történelemtanár dilemmái. Műveltség és/vagy szakértelem és/vagy kompetencia. *Új Pedagógiai Szemle*, 56. évf. 10. sz. 3-20.
- KAPOSI József (2022): A pedagógiai kutatás módszerei. A dokumentumok elemzése. In: KAPOSI József – SZŐKE-MILINTE Enikő (szerk.): *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 95-106.
- KAPOSI József (2025): A történelemoktatás a tartalmi szabályozás (tantervek, követelmények, tankönyvek) tükrében Magyarországon (2016–2024) – avagy a maratoni reform után a pirruszi győzelemig. *Történelemtanítás, (LX.) Új folyam XVI. évf.* 1-2. sz.21.
<https://doi.org/10.71011/torttan.2025.1-2.03>
- KAPOSI József (2009): Az érettségi, mint a felnőtté avatás rituáléja. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 4. sz. 17-29.
- KAPOSI József (2009): Az érettségi, mint a felnőtté avatás rituáléja. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 4. sz. 17-29.
- KAPOSI József (2010): Az új történelemvizsga fejlesztésének hazai és nemzetközi kutatási kontextusa. *Történelemtanítás, (XLV.) Új folyam I. évf.* 1. (próba)szám: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/02/kaposi-jozsef-az-uj-tortenelemvizsga-fejlesztesenek-hazai-es-nemzetkozi-kutatasi-kontextusa/> Letöltés: 2025. június 29.)
- KAPOSI József (2023): Az esszéfeladatok problematikája a történelem érettségi vizsgán. *Rendszerváltó Szemle, VIII. évf.* 3. szám. 50–57.
- KAPOSI József (2006): Változás az állandóságban. In: HORVÁTH Zsuzsa – LUKÁCS Judit: *Új érettségi Magyarországon. Honnan, hová, hogyan? Egy folyamat állomásai*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 73-103.
- KATONA András (1997): A tantárgypedagógia kérdéséhez – a történelemtanítás felől szemlélve. *Új Pedagógiai Szemle*, 47. évf. 6. sz. 99–111.
- KERESZTY Orsolya (2005): Egy európai összehasonlító felmérés tanulságai a történelemdidaktika hazai értelmezéséhez. *Új Pedagógiai Szemle*, 55. évf. 11. sz. 49-57.
- KOJANITZ László (2007): A tankönyvek minőségének megítélése. *Iskolakultúra*, 17. évf. 6-7. sz. 114-126.
- PÓK Attila (2014): Szabolcs Ottó (1927–2013). *Századok*, 148. évf. 1. sz. 283-285.
- RANSCHBURG Ágnes (2004): Történelem. In: *Tartalmak és módszerek az ezredforduló iskolájában*. Szerk.: KERBER Zoltán. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 116–141.

SZABÓ Márta: Történelem

[http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvutatasok/valtvizsg/14_tortenel
em.pdf](http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/tankonyvutatasok/valtvizsg/14_tortenel
em.pdf) (Letöltés: 2025. febr. 24.)

VAJDA Barnabás (2007): Mit jelent a történelemdidaktika. *Katedra*, 14. évf. 3. sz. 16.

ZÁVODSZKY Géza (1994): A történészek demokráciája vagy a demokrácia története? A tananyagszerkesztés néhány dilemmája a rendszerváltozás után. *Új Pedagógiai Szemle*, 44. évf. 3. sz. 107-113.

ZÁVODSZKY Géza (1993). Nemzeti előítéletesség internacionalista kötelességből: sztereotípiák, nemzeti előítéletek a magyar történelemtankönyvekben. *Iskolakultúra*, 3. évf. 15-16. sz. 7-14.

ZÁVODSZKY Géza (1996): Sztereotípiák, előítéletek a tankönyvekben. *Módszertani Lapok. Történelem*, 3. évf. 1-2. sz. 31-34.